

**ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК**

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
СТУДЕНТА:
СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА, ПРОФЕСІЯ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ХІV СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Житомир 2023

УДК 327(477)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Поліського національного університету.

Протокол № 12 від 22 червня 2023 р.

Редколегія:

Муляр Володимир – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Романюк Неля - доктор історичних наук, професор кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Суліменко Олександр – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Махорін Геннадій – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Шевчук Світлана – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Мельничук Вікторія – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Марченко Світлана – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Михайлова Тетяна – старший лаборант кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Рецензенти:

Власюк Ігор – кандидат історичних наук, доцент кафедри *всесвітньої історії* Житомирського державного університету імені Івана Франка

Суліменко Лариса – кандидат економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Поліського національного університету

Формування особистості студента: суспільство, держава, професія: збірник матеріалів XIV студентської науково-практичної конференції (15 грудня 2022 р., м. Житомир). – Житомир: Поліський національний університет, 2022. – 80 с.

Збірник матеріалів містить тези доповідей, подані на XIV студентську науково-практичну конференцію «Формування особистості студента: суспільство, держава, професія», яка відбулася в Поліському національному університеті (м. Житомир) 15 грудня 2022 року.

У збірнику представлені результати досліджень з філософських, історичних, суспільно-політичних, правових проблем. Збірник адресовано науково-педагогічним працівникам та здобувачам вищої освіти.

Матеріали конференції надруковано в авторській редакції.

ЗМІСТ

Семенюк Роман МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ	5
Прокопчук Владислав ПАТРІОТИЗМ І НАЦІОНАЛІЗМ.....	11
Сич Карина ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРІЇ «РОЗВИТОК».....	13
Жуковський Олександр СИМБІОЗ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ – ОЗНАКА СУЧАСНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ	17
Прокопчук Анна АРИСТОТЕЛЬ ТА БЕКОН – ТВОРЦІ ЛОГІЧНИХ ТРАКТАТІВ (ОРГАНОНІВ).....	21
Козлова Іванна КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ ЯК ОСЕРЕДОК РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ.....	27
Нестерчук Олександр ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ЖИТТЯ І ФІЛОСОФІЯ В МАНДРАХ.....	30
Чудінович Валентин МАНДРІВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ.....	35
Бих Юлія КОНЦЕПЦІЯ САМОПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	39
Лохов Денис ПОНЯТТЯ ЩАСТЯ ПОГЛЯДОМ ГРИГОРІЯ СКОРОВОДИ.....	34
Пасічник Олександра РОЗДУМИ НАД КОНСТРУКТОМ «ЖІНОЧА ЛОГІКА».....	45
Домбровська Дар'я «ФІЛОСОФІЯ АБСУРДУ» АЛЬБЕРА КАМЮ.....	49
Левицька Вікторія З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	52
Кучерчук Вероніка МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В XIV-XVIII СТОЛІТТЯХ.....	57
Дем'янюк Софія ТЕМА КОЗАЦТВА У ЖИВОПИСІ XIX-ПОЧАТКУ XX СТ.....	61

<i>Ліпінський Денис</i> ВОЛОДИМИР ФІНН – ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-БОТАНІК.....	65
<i>Кушнір Марія</i> ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ДИСИДЕНТІВ.....	68
<i>Лобанова Наталія</i> РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ЮРИСТА.....	72
<i>Сидорчук Артем</i> РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ.....	76

Семенюк Роман

студент факультету економіки та менеджменту Поліського національного університету
Науковий керівник:
доктор філософських наук,
професор В. І. Муляр

МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ

Явище ментальності сьогодні привертає особливу увагу науковців. Воно стало предметом дослідження в рамках різних наук: філософії, політології, психології, філології, історії тощо. Можна побачити увагу до явища ментальності і на рівні міждисциплінарних досліджень. Такий широкий спектр аналізу ментальності призвів до такого самого широкого пояснення сутності цього явища. Зокрема, можна зустріти таке визначення: «Ментальність (лат. *mens* – розум, мислення, спосіб мислення, душевний склад) – полісемантичне поняття для визначення рівнів мислення, що не обмежуються сферою усвідомленого» [7, с. 233]. Оскільки це слово іншомовного походження, звернемося до словника іншомовних слів. «Менталітет, ментальність (від латин. *mentalis* – розумовий). 1. Спосіб мислення, сукупність розумових навичок і духовних настанов, належних окремій людині чи суспільній групі. 2. Світосприймання, психологія, *напр.* національний» [8, с. 420]. Є і інші визначення, однак наведених достатньо, щоб узагальнити: ментальність як явище відноситься до прояву людського мислення, способу мислення, духовної сфери людини і суспільства.

До характерних властивостей української ментальності відносяться індивідуалізм, демократизм, прагнення бути вільним, свободним, терпимим до будь-якої релігії, відкритим у спілкуванні тощо. Українець поважає традиції предків, бережливий до них, обережний до того, щоб вносити щось нове у своє життя, певною мірою консервативний. Разом з тим, вважаємо, що найбільш адекватними українській душі є чотири риси ментальності. Це –

антеїзм, індивідуалізм, кордоцентризм та екзистенціалізм. Звернемось їх характеристики.

Антеїзм – філософське поняття, яке розкриває ідею органічної єдності людини з природою («землею-матір'ю»), пріоритет ідеї про те, що людина й природа становлять єдине і нерозривне ціле, що природа дає людині усі необхідні для її життя умови, а людина викохує, береже природу. Походження терміну пов'язано з іменем давньогрецького міфічного героя Антея, який був непереможним, бо черпав свою необмежену силу від рідної матінки-землі. Чому саме антеїзм є однією з найголовніших і найбільш неповторних рис української ментальності? Найголовніша причина – це наявність чорнозему, який дуже поширений в Україні. Наша земля є однією з найкращих у світі, такі родючі ґрунти є лише в деяких країнах світу. В Україні їх близько 27% від усього світового.

Взагалі, зародки ідеї антеїзму знаходимо ще в культурі Давньої Русі. Предки українців прекрасно виживали у будь-якому місці нашого краю, оскільки, окрім родючої землі, мали гарну і багату природу: річки, озера, степи, ліси тощо. Це давало можливість виживати всюди. Таким чином, любов до рідної землі пронизує усю історію українців, як у матеріальному житті, так і в духовному. Особливо яскраво це видно в українській літературі. Прекрасні твори І. Нечуя-Левицького, де він змальовує краєвиди річки Роставиці. Таке саме захоплення рідною землею, природою ми бачимо по тому, як наш геній Григорій Сковорода і мандрував, і писав, маючи джерелом рідну землю. Адже його принцип «спорідненості» є яскравою ілюстрацією антеїзму як любові до рідної землі. Можна також згадати «Кайдашеву сім'ю» того самого І. Нечуя-Левицького. А про що розповідає твір видатного українського письменника Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» як не про землю та волю! Ну і, звичайно, не можна не згадати Великого Тараса Шевченка і його вірш «Сон», де він в образі української матері виразив споконвічні мрії нашого народу мати свою землю і волю. Важливо сказати і про те, що ідеєю антеїзму пронизана і народна творчість українців: про це говорять численні народні

традиції, свята, особливо язичницькі тощо. І це не дивно – українці споконвіку жили в умовах багатої, родючої, з прекрасним м'яким кліматом землі, мали змогу вирощувати на ній все, що потрібно до столу, а тому любили свою землю безмежно.

Індивідуалізм (фр. Individualisme – індивідуальне, своєрідне) – це філософське поняття, яке відображає особливу значущість окремої людини, моральну позицію, політичну філософію, ідеологію чи соціальний світогляд, який підкреслює цінність людської індивідуальності. Індивідуалізм передбачає, що кожна людина особлива у своєму роді тим, що вона має від народження фізичну, фізіологічну, анатомічну та інші природні унікальності, неповторності. І саме цим вона цінна. Разом з тим, індивідуалізм означає і соціальну унікальність, зумовлену особливостями соціального середовища, в якому зростає людина. Адже кожна людина народжується, зростає, виховується в різних родинах, з різними цінностями, освітою, ставленням до людей і до самих себе. І це вимагає поваги, толерантності, особливо тоді, коли таке виховання іде на користь суспільству, робить внесок у соціальний досвід соціуму. Ось чому індивідуалізм виступає проти зовнішнього втручання у інтереси індивіда з боку суспільних інституцій, зокрема держави та суспільства.

Коли ми говоримо про індивідуалізм як ментальну рису українців, звичайно, виникає питання про те, яку роль він відігравав і відіграє сьогодні у справі солідаризації української нації. Історія показує, що ця роль не завжди була позитивною, однак маємо виходити з простого факту: індивідуалізм як людська риса є в кожній людині і має своїм походженням, як було сказано вище, певні об'єктивні обставини. Інша справа полягає в тому, як соціум зуміє використати цю вроджену рису людини. Тут дуже багато залежить як від влади, так і від самих людей. Очевидно, що індивідуалізм, з одного боку, є фактором, який запобігає породженню в суспільстві диктаторів і вождів, бо велика кількість вільних особистостей не дозволить з'явитися диктаторові, що стоятиме над ними. З іншого боку, індивідуалізм нерідко роз'єднує, через

нього не просто узгодити інтереси великої маси людей, кожен з яких має власне бачення вирішення тієї чи іншої проблеми. І це створює перешкоди на шляху суспільної згоди.

В українській історії індивідуалізм і до сьогодні залишається досить суперечливим явищем. Народна українська формула «Де два українці, там три гетьмани» або глібовське «Лебідь, рак і щука» неодноразово проявлялася в історії нашого народу. З іншого боку, протягом історії український індивідуалізм був для нас каталізатором, який рухав до героїчних подвигів, що характеризують наше минуле і сучасне. Війна з росією показує саме цю рису української ментальності. Недаремно весь світ зараз дивиться з великою надією на українців, які проявляють чудеса незламності та героїзму, особливо на фронті, але також і в тилу. Однак в нашій історії були часи, коли індивідуалізм українців не допомагав їм. Часи Руїни, а також події столітньої давнини, коли українці не змогли згуртуватися заради створення своєї держави, гарно ілюструють негативний бік українського індивідуалізму. Разом з тим, сьогодні є підстави сподіватися, що українці нарешті подолають проблемні для них риси свого індивідуалізму.

Кордоцентризм (від лат. *cors* – серце) – це філософське поняття, яке виражає ідею про те, що світ сприймається не стільки розумом, як серцем, емоціями, почуттями, внутрішнім, душею. Кордоцентризм, або «філософія серця» і до нинішніх часів вважається особливістю, центром, стрижнем української філософсько-світоглядної думки. Так само кордоцентризм є стрижнем української душі, ментальності українців. Важливо розуміти, що кордоцентризм як риса української душі виник не на порожньому місці. Протягом багатьох віків багато інших народів або суспільних спільностей нерідко зазіхали на багату українську землю. Ця думка прекрасно ілюструється історією України від найдавніших часів і до сьогодні. Приклад гунів, печенігів, половців, монголів – це лише невеликий перелік таких процесів. А в наш час росія прагне повернути українців під своє панування. І українці поряд з відомим героїзмом виробили в собі кордоцентризм як

відображення реакції на зовнішню загрозу. Кордоцентричну традицію української душі з особливою силою відобразив Григорій Сковорода, який вважав, що тільки через серце, через віру людина може досягти свою божественну сутність. Хоча він не протиставляв віру і розум.

Важливою рисою ментальності українців є екзистенціалізм. Екзистенціалізм пояснює людину як істоту вільну, яка перебуває в умовах складного і суперечливого світу, де щоразу вона стикається з низкою проблем власного існування. Це проблеми, які не просто потрібно долати, а долати так, щоб не втратити своє єство, свою самість, унікальність. А для цього потрібно щоразу робити вибір, який має узгоджуватися із смисложиттєвими цінностями людини. В цьому плані український екзистенціалізм перегукується з відомою філософською течією сучасного світу, яка носить таку саму назву – екзистенціалізм. Визначальними рисами екзистенціалізму потрібно вважати такі, які проголошують, що життя є абсурдним, а відчуття страху, відчаю, самотності, страждання, смерті, відчуженості та інші постійно супроводжують це життя, що створює для людини порубіжні психологічні ситуації. Екзистенціалізм пропонує особистості протидіяти суспільству, державі, середовищу, ворожому «іншому», адже всі вони нав'язують її свою волю, мораль, свої інтереси й ідеали. Людина має виробити здатність свободи власного життя, вибору таких його варіантів, за яких вона буде відчувати себе і людиною світу, і людиною власної індивідуальності та особистості. Таке життя людини – це, безумовно, драма, але іншого немає. Тому перед сучасною людиною на шляху її життєдіяльності фактично два варіанти: або перетворитися в маріонетку обставин і плисти за суспільною течією, або постійно робити вибір і залишатися самою собою. Якщо людина обирає останнє, тоді настає питання відповідальності за свій вибір. Ось чому екзистенціалізм нерідко ототожнюють з питаннями свободи людини та її відповідальності, що в цілому є правильним.

Екзистенціалізм як особливий склад психічного, духовно-світоглядного стану українців бере свої початки з особливостей способу життя наших

пращурів, їх характеру, здатності проживати життя в самому собі, бути «внутрішньою людиною». Екзистенціалізм українців – це їх здатність осмислювати своє життя як на рівні розуму, так і на рівні серця, маючи внутрішню свободу. Український екзистенціалізм – це одночасно і здатність проживати життям інших, співпереживати, співстраждати, перетворювати чуже життя в своє, жити «іншим» як своїм. Ми це прекрасно бачимо сьогодні, під час війни за незалежність, коли мільйони людей є волонтерами, підтримуючи свою армію.

Українська світоглядна ментальність дуже багата, з величезною палітрою відтінків, міцними історичними та культурними коренями. В даній статті ми розглянули лише основні риси цієї ментальності. Дослідження інших – завдання вітчизняної науки.

Список використаних джерел

1. <https://uahistory.co/book/ukraine-culture-history-textbook-palm-2013/4.php>
2. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:https://studfile.net/preview/4643359/page:3/>
3. https://studopedia.su/15_101841_harakterni-risi-ekzistentsializmu.html
4. <http://um.co.ua/5/5-1/5-134064.html>
5. <https://www.studsell.com/view/209813/>
6. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC>
7. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Загальна редакція і укладання: В.П. Андрущенко, М.І. Горлач. Київ – Харків: Рубікон, 1997. С. 400 с.
8. Сучасний словник іншомовних слів. Харків:ТОРСІНГ ПЛЮС, 2014. С. 768 с.

Прокопчук Владислав,
студент технологічного факультету
Поліського національного університету
Науковий керівник:
доктор історичних наук,
професор Романюк Н.Й.

ПАТРІОТИЗМ І НАЦІОНАЛІЗМ

Можна нарахувати багато критеріїв, які визначають національну ідею, але «альфою» і «омегаю» є патріотизм. Патріотизм – це дуже ємне і глибоке поняття. Воно передбачає, перш за все, любов до своєї країни, до свого народу. Якщо зазирнути в історію, то ми побачимо, що явище патріотизму має дуже глибоке коріння, в першу чергу релігійне. І сам вік патріотизму налічує уже тисячі років. Він був відомий і в Епоху Відродження, і за часів Римської Імперії, і у вітхозавітній період. Для нас це відомо у першу чергу з тогочасних літературних пам'яток. Полягав цей патріотизм у повазі та любові до землі, якою володів народ [2].

У світовій лексиці «націоналізм» не означає нічого поганого, він є по суті синонімом слова «патріотизм». Бути нормальним націоналістом – це означає шанувати свою землю, свою культуру, мову та свою історію. І, власне, свої національні інтереси [3].

Україна завжди була багата на достойних синів і дочок, які залишили глибокий слід в історії України, Європи і світу. Саме зараз, настав час правди, справедливості, повернення українців до самих себе, своєї історії, культури, мови. Без усього цього патріотизм немає сенсу. Найбільш складною проблемою є протиставлення українського патріотизму до націоналізму. Дуже часто російськомовні громадяни звинувачують українців, особливо західних областей, у націоналізмі, не розуміючи, що вони цим самим виявляють неповагу до свого народу, відверто виявляючи свій націонал-шовінізм [2].

Улюбленим афоризмом Івана Франка були слова: «Бути українцем в Україні завжди важко». Особливо важко уже в незалежній Україні, яка з власної історії добре знає, що таке національний геноцид, і має право на своє

національне обличчя, національну ідею, у тому числі і на розумний націоналізм. ХІХ - поч. ХХ століття – пройшли під гаслом націоналізму – національного самовизначення, виховання високого почуття національної гордості у громадян.

Більшість європейських держав здобули державність раніше ніж Україна, і нині це процвітаючі нації. Україні, як і сьогодні, не вистачало самосвідомості та національної гідності, домінувало почуття меншовартості. З приводу цього Леся Українка писала: «Так, ми раби, немає гірших у світі». Подолання цієї ситуації було одним із найактуальніших завдань незалежної України [2]. Помаранчева революція надала цьому відчутних імпульсів, найголовніше в ній- вияв національного пробудження народу. Михайлина Коцюбинська, українська літературознавиця, відзначає: «Якщо людина один раз випросталася, вона вдруге не захоче бути зігнутою». Посіявши надію на Майдані, нова влада не має права на проведення «декоративної» національної політики. На жаль, націоналізм ніколи не був у пошані у владних колах. У парламенті ніколи не було націоналістичної фракції, багато урядовців вважають за необхідне проводити націоналістичну політику. Попередніх українських президентів характеризує нездатність належно відстоювати національні інтереси держави [2].

Проте справжній патріотизм проявляють зараз наші захисники Збройних сил України, захищаючи нашу рідну землю від жорстокої агресії сусіднього народу. Цей патріотизм не вдаваний, він справжній, тому що вони жертвують найдорожче – власні життя. Сьогодні і зараз ми з вами маємо усвідомити, що «патріотизм» та «націоналізм» – це не просто поняття, це те, від чого залежить майбутнє нашої держави.

Список використаних джерел

1. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія. К.: Либідь, 1999. 352 с.
2. Кульбіда І. Національна ідея України. Ж.: Волинь, 2005. 84 с.
3. Пулман Є. Патріотизм чи націоналізм? Який наш шлях?

[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Pulman_Patriotyzm_chy_nacionalizm.htm

Сич Карина,

аспірантка факультет економіки та менеджменту Поліського національного університету

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент
С. Ф. Шевчук

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ КАТЕГОРІЇ «РОЗВИТОК»

Постановка проблеми. Глобалізація сучасного суспільства та його динамічний розвиток зумовлюють проблему визначення сутності та вивчення закономірностей розвитку. Для вирішення даного питання доцільно звертатись до актуальної світоглядної методології наукової концепції розвитку людства, економіки та національного господарства. Оскільки, відкидаючи зазначену основу, теорія розвитку втратить науковість та перетвориться на емпіричну галузь знань. Для можливості управління розвитком необхідно мати певні уявлення про його загальні закони та їх вплив, як на окремі суб'єкти, так і на суспільну систему, використовувати відповідний понятійний апарат та сформувані адекватне бачення механізму управління розвитком, враховуючи соціоісторичний контекст існування світу.

Мета статті. Метою статті є характеристика теоретико-методологічних засад поняття «розвиток», визначення основних філософських підходів до визначення його як категорії.

Виклад основного матеріалу. Багато факторів діють на рівень наукового пізнання буденності, та визначення категорій. Зокрема на це впливають розвиток соціально-економічних відносин суспільства, які зумовлені змінами загального устрою та трансформацією виробничих відносин [8]. Тобто

становлення понять та категорій визначається історичними, економічними та соціальними умовами в якому це становлення відбувається. Що стосується, досліджуваної категорії, то її формування, як і багатьох інших, відбувалось в контексті усвідомлення людиною законів розвитку природи та суспільства. На основі даного осмислення, сформувався закони мислення та пізнання, які також здійснили свій вплив на визначення багатьох сучасних категорій науки. З подальшим розвитком людства, дефініції формуються під впливом таких факторів: логіки науки, методології та філософії науки.

Історія категорії «розвиток» почалась ще декілька століть до нашої ери та досі науковці не мають єдиної думки стосовно даного поняття. Можна виокремити наступні часові межі становлення «розвитку»:

- VII – IV ст. до н.е. В даний період представники античної школи, Геракліт та мілетські матеріалісти започатковують діалектичний підхід до розуміння розвитку світу. Тлумачення здійснюється через уподібнення розвитку та вічного руху світу до двох протилежно спрямованих переходів вогню з одного стану в інший [10].

- XVIII – XIX ст. Представниками часої віхи є І. Кант та Г. Гегель. В даний період формулюються закони діалектики. Категорія розвиток, осмислюється з точки зору, що не будь-яка кількісна зміна призводить до зміни якісної визначеності, а лише така зміна, при якій порушується міра (міра постає як баланс між кількісною і якісною визначеністю). Розвиток сприймається як саморозвиток абсолютного духу, що проходить від буття до сутності, а тоді від сутності до поняття [1,5].

- XX – XXI ст. Сучасні науковці виокремлюють два підходи до розвитку світу. Системний підхід акцентує увагу на тому, що розвиток будь-якої системи набуває системного характеру завдяки необхідним властивостям незворотності (необоротності), спрямованості (направленості) та закономірності [4]. Синергетичний підхід передбачає, що розвиток ґрунтується на несталості, нелінійності, реалізується через механізм біфуркацій і випадковості [9, с. 191-195].

Загалом становлення категорії розвиток визначає формування діалектичної теорії, оскільки саме принцип розвитку лежить в її основі. І вперше дану ідею своїм висловом «все тече, все змінюється», сформулював давньогрецький філософ Геракліт. Наступні покоління мислителів намагались глибше проникнути в сутність категорії, і вже в ХІХ ст. Г. Гегель визначив категорії та основні закони діалектики.

Згідно з діалектичною концепцією, розвиток тлумачиться як боротьба протилежностей, як стрибкоподібний перехід кількості у якість і навпаки, а також як рух за спіраллю. Сучасні автори розробляють свої визначення розвитку, спираючись на визначені діалектичні вчення, та розглядаючи питання розвитку в контексті дотичних наукових категорій. Ключовими рисами розвитку вважають його спрямованість, незворотність процесу, закономірність, взаємозв'язок кількісних та якісних змін суб'єкта, циклічність, відношення прогресу і регресу, визначеність та обмеженість в часі.

Вітчизняні науковці визначають незворотність, як властивість процесів до мимовільного протікання у визначеному напрямі без можливості природного повернення у вихідний стан [6, с. 57]. Незворотність здатна упередити систему від циклічності. Хоча на думку інших дослідників, існують закриті системи, в яких можуть відбуватися зворотні зміни [7, с. 71].

Спрямованість або направленість розвитку, забезпечує в системі процеси утворення й накопичення змін, які згодом призводять до появи нової якості — від спадаючого до висхідного; від старого до нового; від простого до складного; від випадкового до закономірного [6, с. 55].

Висновки. Отже, розвиток відображає системність, безкінечність, безперервність, закономірність якісних змін природи та суспільства, що відбуваються під діями законів єдності та боротьби протилежностей, заперечення заперечення, рівноваги, переходу кількості в якість.

Маючи глибоку історію, категорія «розвиток» досі цікавить науковців. Сучасний соціо-історичний контекст формує додаткові характеристики

сутності розвитку. Нові філософські концепції, наприклад синергетика, справляють певний вплив на визначення дефініції «розвиток». Визначені в діалектичному та метафізичному підходах лінійна залежність причини й наслідку доповнюють хаос, нелінійність світу, багатоваріантність та випадковість. Категорія «розвиток», як філософська, з розвитком наукової думки та суспільства поглиблюється та розширюється, з'являються нові її характеристики, які потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *The Science of Logic* translated and edited by George Di Giovanni. *Cambridge University Press*, 2010.
2. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA> (дата звернення: 01.11.2022).
3. Ерохина Е. Теория экономического развития: (системно-самоорганизационный подход). 1999. 160 с.
4. Ільїн В. Актуальні проблеми сучасності. *Філософія: підручник.* / В.В. Ільїн, Ю.І. Кулагін; Київ, 2002. 480 с.
5. Кант І. Критика чистого розуму. Київ : «Юніверс», 2000. 506 с.
6. Мельник Л.Г. Экономика развития: учебник. *Университетская книга.* Сумы, 2013. 784 с.
7. Мушнікова С. А., *Методологія наукового пізнання: об'єктивна необхідність дослідження безпеки розвитку підприємства як економічної системи.* *Економічний вісник*, 2019, вип. №3
8. *Основи та історія філософії* / О. Г. Данильян та ін. 2-ге вид. Харків: Прапор, 2011. 767 с.
9. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. 1986. 432 с.
10. Сегеда С. А., *Методологічні основи категорії «розвиток»: філософський аспект.* *Економіка та держава.* 2018. №10. С. 14-22.

Жуковський Олександр,
аспірант 1го курсу факультету
інженерії та енергетики
Поліського національного університету
Науковий керівник:
к. ф. н., доцент С. Ф. Шевчук

СИМБІОЗ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ – ОЗНАКА СУЧАСНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

В даний час ми проживаємо четверту науково-промислову революцію, яку називають «Industry 4.0». Якщо попередня науково-промислова революція полягала в загальній механізації, яка дозволила замінити людську чи натуральну силу на паровий двигун, то «Industry 4.0» базується на основі діджиталізації та створення цифрових двійників різних процесів (як локальних так і глобальних).

Аналіз процесів розвитку діджиталізації становить за мету визначення суспільно корисних змін та розвитку технічного прогресу.

Ідеологія діджиталізації будується на трьох основних етапах:

- Впровадження технології «Інтернет речей» («Internet of Things, IoT) які забезпечують збір інформації про стан і роботу машин і механізмів і передачу їх до глобальної мережі Internet. Практично всі глобальні компанії виробники компонентів прийняли «Industry 4.0» за стандарт сучасності і обладнують всі компоненти, які вони виготовляють, засобами IoT для можливості фіксації та передавання інформації про стан кожного компоненту системи.

- Впровадження хмарних технологій для збереження цих даних, та розробка методів обробки цих даних «Big data», які являють собою величезні структуровані масиви інформації.

- Створення «цифрових двійників» процесів, машин і механізмів на основі цих накопичених і оброблених даних. Створений таким чином «двійник» дозволяє проводити віртуальні зміни в процесах, моделювати їх без фізичного обладнання, і, фінально, після оцінки результатів та їх ефективності приступати до змін (модернізацій) у процесах. Одна із галузей яка активно цим

вже користується є фармація, адже проводити дослідження з технології виготовлення ліків набагато рентабельніше у віртуальному середовищі, а при фінальних результатах – виконати на фізичному обладнанні те, що було протестовано на «віртуальному двійнику». Пілотним прикладом такої новітньої лабораторії з біотехнологій є LivingLab Vienna компанії SIEMENS, яка містить «цифрового двійника» біореактора, в якому можна проводити віртуальні дослідження, і фізичний біореактор куди можна завантажити фінальні результати для виготовлення препаратів за фінальним рецептом.

«Industry 4.0» - епоха яка дозволить розвивати технології набагато скоріше, так як вивільняє великі ресурси (як фінансові, так і часові), які потрібно було б затратити на модифікацію фізичного обладнання. Замість цього нові продукти можна тестувати за допомогою «цифрового двійника».

Іншим аспектом прогресу науки та технологій є активний пошук штучного інтелекту і нейронних мереж. Нейронна мережа – система прийняття рішень (а фактично керування будь якими процесами), яка не проектується спочатку під певний фіксований алгоритм, а за аналогією з мозком людини складається з матриці точок прийняття рішень (як нейрони мозку), які мають коефіцієнт важливості, який формується при навчанні системи. По аналогії з людиною, наприклад рішення про форму предмету приймаються не на основі аналізу предмету, а на основі показаних і названих раніше зразків (фактично виконаго тренінгу). Таким чином, за певних вихідних даних рішення буде обиратись не на основі формули чи алгоритму, а на основі того, які коефіцієнти були сформовані під час навчання.

Ще донедавна це все було теоретичною наукою, яка могла формалізувати роботу людського мозку, створювати математичну модель нейронної мережі. Розвиток електроніки сьогодні дозволяє практично моделювати таку мережу в електронному чіпі. Лідером в розробці таких чіпів є компанія Intel, яка оптимізувала як процесори загального призначення для застосування в програмних нейронних мережах, так і розробила чіпи для виконання функцій нейронної мережі, як наприклад, Intel® Movidius™.

Створення таких технологій дозволяє спростити керування процесами, так як замість дослідження, розробки математичної моделі, а далі наладки процесів (що є досить інтелектуально затратним процесом) можна використати таку собі «чорну скриню» з нейронною мережею, яку просто потрібно навчити цим процесам – і вона буде їх виконувати. Так наприклад, для задачі сортування об'єктів за формою і кольором зазвичай потрібно було б дослідити методи обробки зображень (для можливості визначення кольору і форми), запрограмувати ці методи для комп'ютеризованої системи, виконати тестування і налагодження методів аналізу і програмного коду. При використанні нейронної мережі – їй достатньо показати кожен елемент під час навчання, і вказати яку дію виконувати при появі якогось об'єкту.

Як бачимо використання технологій штучного інтелекту також дозволяє вивільнити масштабний інтелектуальний ресурс, який можна використати для наступних стрибків прогресу та розвитку технологій.

Що ж буде, якщо сумістити ці дві віхи разом? Так, вони ще дуже молоді, і знаходяться на етапі становлення, але компанії які почали активно впроваджувати діджиталізацію звітують, що вже згенерували в хмарні сховища величезні обсяги даних, і генерація далі продовжується як в реальному часі, так і зі збільшенням нових систем, які діджиталізують. Також прототипи нейронних мереж вже реалізовані в промислових зразках, які дозволяють підключати відеокамеру та приймати рішення на основі навчання. Дослідження і розвиток за цим напрямком триває. Фактично маємо ситуацію коли діджиталізація пасивно готує навчальний матеріал, який може бути використаний для навчання нейронної мережі, а масштаби технічної реалізації нейронних мереж з часом розвитку дозволять застосовувати їх для великих машин, систем, виробництв.

Синхронний розвиток технологій штучного інтелекту та бази навчання дозволить швидко перекладати рутинні процеси на машини, і тим самим вивільняти інтелектуальний ресурс людини для створення інновацій.

З іншого боку, потенційні негативні наслідки, які прогнозували футурологи і фантасти, щодо розвитку штучного інтелекту до того рівня, який може загрожувати людству, сьогодні вже стають досить реальними, так як розвиток технологій стрімкий, а «нейронна мережа» – це механізм, який за наявності ресурсів може розвиватися і розширяться і без участі людини, а отже може спонтанно вийти з-під контролю. Так, раніше фантаст Айзек Азімов сформулював 3 закони робототехніки:

- Робот не може заподіяти шкоду людині, або своєю бездіяльністю дозволити, щоб людині була заподіяна шкода;
- Робот повинен підкорятися наказам людини, за винятком таких, що суперечать першому пункту;
- Робот повинен захищати самого себе, якщо тільки його дії не суперечать першому і другому пунктам. [5]

А уже зараз новатор Ілон Маск озвучує їх як реальну проблему в науковому світі: “Я працюю зі штучним інтелектом у Tesla і впевнений, що він стане набагато розумнішим за людей. Думаю, це станеться приблизно за п’ять років. Але це не означає, що все піде до біса. Радше просто стане нестабільним або незвичним.” [6], вимагаючи дотримання правил етики і моралі в дослідженнях з тим, щоб забезпечити контрольованість процесу формування штучного інтелекту.

Таким чином розвиток діджиталізації це великий прогрес технологій, який потребує суворого контролю і дотримання «русла» розвитку, так як вихід розвитку за рамки може привести до неконтрольованих наслідків.

Список використаних джерел

1. Stefan Jenzowsky. “Digital Disruption”. Digitalization becomes reality Top Customer Event, October 16-17, 2018 in Vienna
2. Leonhard Muigg. “Driving the Digital Enterprise for discrete industries”. Digitalization becomes reality Top Customer Event, October 16-17, 2018 in Vienna

3. Martin FEISCHL. «What is Edge Computing?». Digitalization becomes reality
Top Customer Event, October 16-17, 2018 in Vienna
4. <https://new.siemens.com/at/en/company/topic-areas/innovation-labs/living-lab-vienna.html>
5. Айзек Азімов, «Я, Робот»
6. <https://www.nytimes.com/2020/07/25/style/elon-musk-maureen-dowd.html>

Прокопчук Анна,
студентка групи П-21-1
Поліського національного
університету
Науковий керівник кандидат
філософських наук,
доцент Шевчук С.Ф.

АРИСТОТЕЛЬ ТА БЕКОН – ТВОРЦІ ЛОГІЧНИХ ТРАКТАТІВ (ОРГАНОНІВ)

Аристотель Стагірит – один із найвизначних філософів Стародавньої Греції. Народився у 384 році до нашої ери, син Нікомаха – придворного лікаря царя Філіпа Македонського. У 18 років Аристотель приїхав до Афін щоб вступити в академію Платона. Згодом, виявивши неабиякі здібності, стає викладачем цієї шанованої школи. Пробувши 20 років учнем Платона, Аристотель заявив: «Хоча Платон та істина мені однаково любі, однак священний обов'язок мені велить віддати перевагу істині». В 335 р. до н. е. в Афінах Стагірит заснував філософську школу – Лікей. Таку назву школа отримала через своє розташування поряд із храмом Аполлона Лікейського. Його лекції проходили під відкритим небом, під час прогулянки.

Творчий спадок Аристотеля дивує своєю різнобічністю та універсальністю. Серед його творів можна виділити різноманітні трактати: логічні, фізичні, біологічні, психологічні та інші.

Аристотеля називають «батьком формальної логіки». Він – автор творів з логіки: «Перша аналітика», «Друга аналітика», «Топіка», «Спростування софізмів», «Категорії», «Про тлумачення». Пізніше творам з логіки була дана загальна назва «Органон», тобто знаряддя правильного, коректного і досконалого мислення. Логіку Аристотель розглядав як теорію доведення, в якій присутніми були індукція – виведення загального із часткового, і дедукція – виведення часткового із загального. Сам термін «логіка» з'явився пізніше. Аристотель користувався терміном «аналітика».

Із відомих чотирьох законів мислення філософ відкрив два: закон протиріччя («Не може одне й те ж у той же самий час бути і не бути») і закон виключеного третього («Про що б не йшлося, істинним є або ствердження або заперечення»). Він впритул підійшов до двох інших законів: закону тотожності та закону достатньої підстави.

Аристотель розробив вчення про категорії – найбільш загальні роди висловлювань. Він нараховував десять категорій: буття, кількості, якості, відношення, часу, місця, положення, володіння, дії та страждання.

Він першим дав визначення силогізму: «Силогізм є висловлювання, в якому, якщо дещо відмінне припускається, то з необхідністю витікає дещо відмінне від попереднього в силу того, що попереднє є».

Його силогістика вважається першою логічною системою дедукції. Відкриття силогізму – цілковита заслуга Аристотеля. Для нього силогізм є, насамперед, засіб доведення об'єктивної істини, а не лише знаряддя переконання, зручне для ведення спору. Таке розуміння можливостей силогізму визначає центральне завдання його логічної програми – знайти досконалий засіб для ведення спору.

Досконалим Стагірит називає силогізм, який для виведення нового знання не потребує нічого іншого, окрім того, що є визнаним. Недосконалим є силогізм, який потребує для виведення нового знання ще чогось, що необхідне для нього, але чого неможливо отримати, спираючись на вказані засновки. Аристотель пропонує і більш вузьке визначення силогізму.

Силогізм – це форма мислення, в якій один із термінів знаходиться в стверджувальній позиції, а інший повинен мислитись у повному обсязі, бо без цього правильний силогізм неможливий. Доведення він також вважав силогізмом, але силогізм – більш загальне поняття. Пояснюється це тим, що доведення певною мірою є силогізмом, проте не кожен силогізм є доведенням.

Німецький філософ і логік XVII століття Г. Лейбніц вважав винахід Аристотелем силогістичної форми одним з найпрекрасніших та найважливіших відкриттів людського духу. Він порівнював його з універсальною математикою, значення якої недостатньо зрозуміле, її неможливо осягнути у всій повноті, однак якщо уміло нею користуватись, то вона може стати мистецтвом досконалого доведення.

За часів пізньої античності Органон користувався надзвичайною популярністю. А у візантійську епоху його називали Логічною Біблією. Відомо, що у середньовічній філософії логічні твори Аристотеля вивчались особливо прискіпливо і вважались непорушним авторитетом.

Новий час розпочинає процес звільнення науки від панування релігії та церкви, руйнуючи при цьому і середньовічні філософські авторитети. Один із представників цієї епохи – Френсіс Бекон впевнено заявляє: «Знання це сила». Філософ народився 22 січня 1561 року в родині лорда Ніколаса Бекона, людини, яку вважали найкращим юристом свого часу.

Бекон написав багато філософських та наукових творів. Серед них: «Моральні, економічні та політичні есе», «Нова Атлантида», «Про принципи та начала» і головний твір – «Новий Органон». Пригадуємо, що «Органомом» називали збірку логічних трактатів Аристотеля. Поняття «органон» (знаряддя, інструмент) майже рівнозначне поняттю «метод». Називаючи свій твір «Новим Органомом» Бекон намагався протиставити Аристотелівському методу свій власний. У цій праці він описує розроблений ним індуктивний метод пізнання та обґрунтовує основні принципи емпіризму. Головне завдання філософії Бекон бачив у створенні методу

науки, яка має допомогти людині отримати владу над природою. Принципове оновлення методів наукового дослідження – не самоціль, а засіб оволодіти природою, поставити її на службу людині.

Бекон розрізняв два види досліджень: плодоносні та світлоносні. Плодоносними він називав дослідження, які мали за мету давати безпосередню практичну користь людині, а ті, що були спрямовані на пізнання законів, явищ та їх властивостей – світлоносними. До речі, аналогом світлоносних досліджень у Аристотеля є поняття «незацікавленого пізнання».

Вихідним пунктом нового наукового методу Бекон бачить експериментальне дослідження, емпіричний досвід, які доповнюються системною логічною роботою. Логіку мислитель сприймає як знаряддя пізнання, тобто органон. Проте, детально розроблена Беконом логіка дуже відрізняється від аристотелівської, що спиралась на силогістичну теорію. Критика Беконом силогістики базується на тому, що дедуктивна логіка не спроможна відійти від знаків, слів до понять. Силогізми будуються з суджень, судження, у свою чергу, – зі слів, а слова постають лише знаками понять. Істинне наукове пізнання, на думку Бекона, основане на самих поняттях та їх джерелах.

Як стверджує Френсіс Бекон, наукове пізнання повинно ґрунтуватися на індукції та експерименті. Мислитель розрізняє індукцію на повну та неповну. Під повною індукцією Бекон розуміє таку, що означає регулярне повторення та невичерпність якоїсь властивості предмета при дослідженні. Індуктивні узагальнення спираються на припущення, що саме так буде відбуватись в усіх подібних випадках. Неповна ж індукція – це узагальнення, яке робиться на основі дослідження лише частини випадків, бо зазвичай кількість усіх випадків практично нескінченна і теоретично довести їх чисельність неможливо.

У своїх намірах виробити «істинну індукцію», науковець шукав не лише ті факти, які підтверджують певний висновок, але й ті, які його

спростовують. Вченому вдалось збагатити науку двома новими засобами дослідження: шляхом перерахунку та шляхом пошуку винятків.

Отже, якщо розглядати Органони детально, то вони є дуже різними за структурою та змістом. Перший Органон (праця Аристотеля) на момент свого створення був дуже прогресивним, так само як і другий дивував не одне покоління філософів. В цьому вони, мабуть, схожі. Адже прогресивність філософських та логічних праць визначається тим, наскільки вони відповідають запитам епохи, в якій вони створювались.

Органон Стагірита починається з пояснень, що таке пароніми та синоніми. Цей розділ називається *Antepaedicamenta* або пре-категорії. У ньому він поділяє форми висловлювань на прості та складні. Прості – ті, що не мають ні композиції, ні структури. Наприклад такі слова як «людина», «всесвіт», «янгол». Складні – ті, що навпаки, мають і структуру, і композицію. Тобто «людина сперечалась», «янгол літав». Складні форми висловлювань він поділяє на істинні та хибні.

Далі йде певна частина матеріалу про предмет та його ознаки. Предмет це те, що відповідає на питання «що це?», або «хто це?». Те, що описує вид об'єкта чи суб'єкта (ознака), називається предикатом, і він існує тільки разом із суб'єктом.

Наступний розділ називається *Praedicamenta*, що в перекладі з латині означає – «теорія категорій». В цьому розділі Аристотель детально описує кожну із категорій, а саме: субстанцію, кількість, якість, місце, час, позу, умову та дію.

Останнім розділом є *Postpraedicamenta*, що означає «пост-категорії». Аристотель дає роз'яснення про те, як потрібно розуміти категорії та пояснює зв'язки між ними. Він розповідає про чотири способи порівняння категорій. Також згадує про п'ять сенсів в яких одна річ, може розглядатись вище другої. Далі він розповідає читачеві про шість форм руху, а саме: зародження, збільшення, зменшення, зміна та зміна місця, руйнування.

На противагу «Органону» Аристотеля «Новий Органон» Бекона має іншу структуру. Мислитель спочатку розрізняє причини людських помилок, що перешкоджають шлях до пізнання, ділить їх на чотири групи і називає їх «ідолами»:

1) «Ідоли роду», що витікають із самої людської природи і не залежать ні від культури, ні від індивіда.

2) «Ідоли печери» – це індивідуальні помилки людського сприйняття, вони можуть бути як вродженими, так і набутими.

3) «Ідоли площі або ринку», як наслідки спілкування людини з іншими людьми і використання при цьому мови.

4) «Ідоли театру» – це перейняті людиною від інших людей викривлені уявлення про влаштування дійсності.

Вся робота, по суті, побудована на порівнянні з аристотелівським Органоном та його баченням світу. Бекон наголошує на тому, що основою науки, як і будь-якої іншої людської діяльності має бути емпіричний досвід, а не випадкові уявлення. Таким чином, він виражає ідею «науки, що побудована на експерименті».

В наступних розділах вчений згадує про три можливі шляхи пізнання: «шлях павука», тобто спроба розшукувати істину в самому собі, у власній голові; «шлях мурахи», тобто намагання зосереджуватись тільки на емпіричному матеріалі і «шлях бджоли», в якому ніби поєднуються два попередні «шляхи» пізнання. І знову Бекон переконує, що пізнання має будуватись на досвіді, а потім осмислюватись раціонально.

Список використаних джерел

1. Категорії і інтерпретація.

URL: https://archive.org/details/categoriesdeinte00aris_0 (дата звернення: 26.11.2022)

2. Lives of the Eminent Philosophers/Book V.

URL:

https://en.wikisource.org/wiki/Lives_of_the_Eminent_Philosophers/Book_V#Aristotle (дата звернення: 26.11.2022)

3. Aristotle Posterior Analytics translated by G. R. G. Mure.

URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/-384_-322,_Aristoteles,_01_Organon_4_Posterior_Analytics,_EN.pdf (дата звернення 26.11.2022)

4. The New Organon: or True Directions Concerning the Interpretation of Nature

URL: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf> (дата звернення 27.11.2022)

Козлова Іванна

студентка групи Мен-21-1

факультету економіки та менеджменту

Поліського національного університету

Науковий керівник: к. філос. н., доцент

Мельничук В.В.

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ ЯК ОСЕРЕДОК

РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ

В духовному становленні кожного народу важливу роль відіграє філософія як світоглядна основа розвитку людини, підґрунтя формування її цінностей, ідеалів, моральних принципів. В історії розвитку української філософії на особливу увагу заслуговує розвиток філософської думки в Києво-Могилянській академії, у якій навчалися і працювали вчені, що є відомими не лише в нашій державі, але й на світовому рівні.

У XVI-XVII ст. філософія як систематичне знання формується в Україні під впливом взаємодії з Європою та відповідно західних філософських ідей. В цей період набуває поширення викладання філософії в європейських навчальних закладах, що спричинило у XVII ст. розвиток професійної філософії в братських школах, Київському колегіумі (пізніше – Києво-

Могилянська академія) та згодом в академіях. Вважаємо, що це закономірний процес, адже філософське мислення здавна було характерним для українського народу. Воно було притаманне багатьом визначним діячам, зокрема таким як Г. Сковорода, П. Куліш, П. Лодійя, С. Гогоцький, Т. Шевченко, В. Липинський та багатьом іншим [4].

Києво-Могилянська академія відіграла важливу роль у духовному відродженні української нації. Це перший вищий навчальний заклад, що був заснований 1632 р. і довгий час був осередком освіти, духовності й науки не лише в Україні, адже сюди прибувала молодь з багатьох інших країн. Філософія у даному закладі постала у новому розумінні. Ця дисциплінарна форма знання викладалась 2-3 роки і несла не систематизований характер (тобто кожен викладач складав свій оригінальний курс), а опиралася здебільшого на літературно-публіцистичні твори та надбання окремих мислителів. Але до того ж філософія частково містила християнський характер, так як академія сформувалася при об'єднанні шкіл Київського братства і гімназії при Києво-Печерській Лаврі, що особливо яскраво виражається у літописах, проповідях, повчаннях та ін., але згодом у ній почала з'являтися тенденція зближення із запитамі суспільного життя та переорієнтація від теології до проблем природи і людини. «Значення Києво-Могилянської філософської традиції велико не тільки тому, що вона дала потужний поштовх розвитку вітчизняної просвітницької концепції та представила філософію як особливу форму наукового знання, відокремлену від богослов'я, але ще й у тому, що як ніяка інша філософська культура цього періоду сприяла спрямованості філософії в площину світоглядного контексту, розуміння людини як цінності і самоцілі історії» [3].

В Києво-Могилянській академії курс мав три складники: логіка, фізика та метафізика. Поступово поглиблюється увага до проблеми гносеології, до раціоналізму, емпіризму, формуються теорії про людину і державу, що відповідають уявленням Нового часу [2]. Вже з 30-х років XVII ст. просвітницькі ідеї, утверджуючи ціннісне ставлення до людини та її розуму

для здійснення суспільного прогресу, визначають своєрідність духовного та філософського життя української нації. Панівну філософську концепцію в Академії представляла плеяда видатних мислителів того часу: І. Галятовський, Ф. Прокопович, Я. Козельський, С. Яворський, І. Гізель, Й. Кононович-Горбацький, Г.Щербацький. та ін.

Під час викладання курсу, професори використовували праці Арістотеля, Томи Аквінського, Р. Декарта, Августина, Г.В. Лейбніца та ін., і відповідно, прагнули використати їх ідеї в Україні. Таким чином ідеї висувалися через призму українського світогляду, що виявлялося у домінуванні чуттєвих форм пізнання над раціональними.

Однозначно багато діячів займають особливе місце у розвитку української філософії, на нашу думку, доречно було б виділити найвидатнішого філософа не тільки українського, а й новоевропейського рівня, найвідомішого вихованця Києво-Могилянської Академії – Григорія Савовича Сковороду, провідна ідея якого стосувалася сенсу життя та людського щастя, що втілювалася у словах «поглянь у себе» або «пізнай себе».

Феномен Сковороди був зумовлений специфікою соціокультурної ситуації XVII ст., та являв собою той тип філософа, який «філософію розглядає як прямі духовні концентрації власного життя, а саме життя не мислить собі інакшим, як побудованим у відповідності із принципами своєї філософії», «найпершим предметом, гідним філософського осмислення є, людина, оскільки, не знаючи, що таке людина, нам немає чим і виміряти все інше» [1]. Подорожуючи по світу та знайомлячись із минулим і тогочасним станом європейської філософії, створив оригінальну філософську концепцію.

В цілому, у центрі філософських пошуків Григорій Сковорода концентрується навколо проблем, які здаються значущими не тільки для нього, а й для всього людства. Основними положеннями його вчення була ідея про дві натури і три світи. Філософія Сковороди оригінальна своїм парадоксом у плані реалізації уявлень філософа про цілісного світу і людини через дуалізм ідеального і матеріального. «Заклик Сковороди до пошуку людиною власного

індивідуального етичного шляху, до самостійного самовизначення у світі в практичній площині людського буття обертається відчуженістю, втечею від цього світу, квінтесенцією якої стало його ж знамените «Світ ловив мене, та не впіймав»» [5].

Отже, у розвитку української філософії Києво-Могилянська академія відіграла провідну роль. Саме тут філософію почали вивчати як світську науку, орієнтовану на західноєвропейський досвід. Водночас у Києво-Могилянській академії навчалися і працювали вчені, які здійснили внесок не лише в українську, а й світову філософську науку.

Список використаних джерел

1. Києво-Могилянська академія як осередок розвитку філософії в Україні. URL: <http://um.co.ua/10/10-16/10-160855.html>
2. Розвиток філософії у Києво-Могилянській Академії. URL: <https://studfile.net/preview/8869861/page:26/>
3. Розвиток філософії в Києво-Могилянській академії. URL: <https://ukrbukva.net/page,3,105353-Razvitie-filosofii-v-Kievo-Mogilyanskoiy-akademii.html>
4. Українська філософія 17-19 століття. URL: <https://studfile.net/preview/3021855/page:14/>
5. Філософське вчення Г. Сковороди. URL: <https://studfile.net/preview/8869861/page:27/>

Нестерчук Олександр,
студент II курсу
агрономічного факультету
Поліського національного
університету
Науковий керівник
доктор філософських наук,
професор Муляр В.І.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ЖИТТЯ І ФІЛОСОФІЯ В МАНДРАХ

Григорій Сковорода є знаковою постаттю в історії українського народу. Його слава як мислителя дуже широка не тільки на батьківщині, але й за кордоном. Вона, можливо, дещо поступається своєю популярністю

лише славі Тараса Шевченка, який давно вже визнаний у якості генія української нації як її оспівувач пророк. Григорій Сковорода є також українським генієм, хоча його слава здобута на теренах філософії – науки, яка уособлює мудрість. Григорія Сковороду з упевненістю можна назвати українським Сократом, бо його філософське вчення було настільки близьке поглядам давньогрецького філософа, що навіть і стрижневе кредо обох було практично однаковим: дельфійське висловлювання «пізнай себе». Варто сказати, що і життя цих двох геніїв було в чомусь близьким у своїй дивності, нестандартності. Сократ не мандрував по світу, постійно мешкав у Афінах, однак не записав жодної строки своїх поглядів. Тому все, що ми знаємо про його філософію, подане нам від його учнів, зокрема, від Платона. Григорій Сковорода ж, навпаки, все писав сам, але фактично більшу частину свого життя мандрував по Україні. Український геній став одним із небагатьох мудреців, який обрав мандрівний спосіб життя. Очевидно він вважав, що саме такий спосіб життя формує максимально активне середовище, адже коли людина мандрує вона зустрічає нових людей, нову природу, що, в свою чергу, створює нові роздуми, зацікавленість. Після знайомства з творами Сковороди не виникає сумнівів у тому, що це була унікальна людина та мудрий філософ, а також у тому, що мандрівка - це скарб енергії і самопізнання.

Життя українського генія склалося з двох періодів. За першого з них Григорій Сковорода, як відомо, пережив багато подій, пов'язаних з навчанням, передуванням у Петербурзі, співаючи у хорі при царському дворі, роботою учителя і викладача колегіуму тощо. В контексті цієї статті важливішим є другий період життя і діяльності Г. Сковороди, час, сповнений пригод, роздумів, шляху до «спорідненості» та всемогутньої любові. При цьому, кажучи про поділ життя і діяльності Григорія Сковороди на два періоди, можна, з деякими застереженнями висловитись словами з безсмертної «Божественної комедії»:

«Здолавши пів путі життя земного,

Я раптом опинився в темній хащі,

Бо втратив правоту шляху прямого» [2, с. 352].

Ці знамениті слова Данте Аліг'єрі дещо нагадують ту ситуацію духовного, світоглядного, інтелектуального та смисложиттєвого роздоріжжя, своєрідної межі, в якій опинився поет і філософ Григорій Сковорода. Тут йдеться не про математичну середину життєвої подорожі. Як зазначає Д. Багалій, цей виразний світоглядний злам відбувся десь у 47-48-літній період [1, с.397].

Можна з точністю майже до дня окреслити часові межі кардинальних змін у його житті, внаслідок яких «один Сковорода» - шкільний і колегіальний учитель, богошукач та поет переродився в «другого Сковороду» - довічного мандрівника, філософа, містика і абсолютного щасливця у Бозі. І це перевтілення Сковороди на «пів путі життя земного» остаточно визначило головну його «спорідненість»: проживання життя як його творення. 13 квітня 1769 року датовано останній документ про вчителювання Григорія Сковороди в Харківському колегіумі. Після того, як він звільнився з роботи, Григорій подався до Гужвинського лісу неподалік Харкова. Там він обрав життя відлюдника, створюючи філософські байки, які потім увійшли в історію під назвою «Байки Харківські». Одночасно Григорій Сковорода пимав і діалоги, зокрема «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе». Мову писання він обирав різну: від української до химерної суміші церковнослов'янської, української та російської.

Перебуваючи на природі, Григорій Сковорода часто виїздив з місця свого нового проживання. Він часто навідувався до Харкова, де знайомився з різними людьми, відомими і невідомими. Спілкувався з колишнім своїм учнем по Харківському колегіуму Я.Правицьким, відомим інтелігентом О.Сошальським, з яким у травні 1770 року приїздив до Києва. Цікаво, щ у

Києві з філософом сталася дивна подія, коли він серцем відчув прихід чуми у місто. Про це пише О. Мишанич у своїй книзі про Г. Сковороду [4, с. 111].

Григорій Сковорода вів дружбу з багатьма відомими людьми того часу та своїми учнями, серед яких особливе місце займав Михайло Ковалинський. Вони познайомилися ще до великої мандрівки філософа. Відносини між ними були такі міцні та щирі, що М. Ковалинський присвятив своє життя популяризації вчення Г. Сковороди. Незважаючи на те, що вони як люди відрізнялись, дружба між ними ніколи не згасала, що підтверджують листи, які писалися протягом усього їхнього життя. Вплив Г. Сковороди на свого учня був такий сильний, що М.Ковалинський навіть зізнавався в бажанні купити місцину десь в українській стороні, відійти від усього, усамітнитися і прожити решту життя так, як це зробив його друг.

Григорій Савич мандрував переважно Слобожанщиною, проте остання мандрівка була саме до Ковалинського, який після закінчення служби поселився недалеко від Орла. Вони багато розмовляли про все на світі: про життя, про складний життєвий шлях, про призначення людини тощо. Особливою темою була розмова про неминучість смерті. Н. Косенко та Н. Федорак так подають слова Г. Сковороди, висловлені ним за кілька місяців до смерті: «Страх смерті, нападає на людину найсильніше у старості її. Потрібно завчасу забезпечити себе зброєю проти ворога цього, не розумуваннями, - вони не дієві, а мирним налаштуванням волі своєї до волі Творця. Такий душевний мир готується здалеку, тихо в потаємності серця росте і посилюється почуттям зробленого добра, відповідно до здібностей і стосунків буття нашого до кола, в якому ми перебуваємо. Це почуття - вінець життя і двері безсмертя. Відтак минає образ світу цього та, ніби сонливість, прокидальника, знищується.

Чи мав ти колись, приємні чи страшні сновидіння? Чи почування цих мрійливих задоволень або страху не тривали тільки до прокинення твого? Зі сном усе закінчилося. Прокинення знищило всі радощі та страхи сонного марення. Так кожна людина по смерті. Життя минує - це сон мисленневої

сили нашої. Протягом сну цього радощі та печалі, надії та страхи торкаються в замріянні почуттів наших. Настане час, сон закінчиться, мисленнева сила прокинеться, й усі минущі радощі, задоволення, печалі та страхи тимчасовості цієї зникнуть. Наш дух перейде в інший вимір життя, а все, що було мов сон, зникне.

Жінка коли народжує, немовля вступає в новий порядок речей, нове поприще буття, новий зв'язок істот, замість тих, в яких перебувало воно, коли було в лоні матеріному; і яка тут різниця: лоно матері та великий світ цей! При вступі немовляти з того в цей усе попереднє: тіснота, морок, нечистоти – відходять від буття його та знищуються.

Знаю, що багатьох уми шукають рівноваги в нагородах і покараннях, накладаючи на свої терези міру та число, діла людські та суд Божий. Друже мій! Найбільше покарання за зло - це зробити зло, як і найбільша винагорода за добро - це робити добро. Любов чесноти подібна до світла вогню. Запали вогонь, [і] миттю світло осяє очі твої; полюби, почуй охоту до чесноти, (і) миттю серце твоє освітиться веселістю, корінь серця твого напоїш потоком блаженства, і яких благословенних плодів можеш очікувати від цього! Любов до вад подібна до загашеного вогню: загаси вогонь, [і] вмить п'ятьма покрила очі твої; не знаєш, куди йдеш, немає тобі розрізнення речей; світу не існує для тебе кращою та більшою частиною: це покарання вже спіткало тебе зі самим дійством. Хай не спокушають тебе хитромудрі задоволення розпусних! Заирни всередину їх: тут вогонь мук не згасає і черв докорів не засинає. Якщо Бог усюди, то чи може беззаконник бути без нього? Ні! Ах, ні! Бог є в ньому, суддя його, месник, терня його, вогонь і жупел, дух бурхливий, частина чаші їх. Дух і вічність - це те саме. Тому розумій життя вічне та муку вічну» [5, с.262]

Постійні переходи, переїзди, мандрування, звичайно, не могли не виснажити здоров'я філософа. 9 лютого 1795 року, через три місяці після

смерті улюбленого друга й учителя, Ковалинський так описував останній етап його земної мандрівки:

«Хвороби старістю, погодою, втому від дороги наблизили його до кінця його. Проживши тут понад місяць, завжди майже на ногах, часто проказував із благодущністю: «Дух бадьорий, але тіло немічне». Поміщик, що бачив виснаження його межове, запропонував йому деякі обряди для приготування до смерті. Він, як Павло Апостол, уважаючи обряди обрізання непотрібними для істинно вірних, відповідав, подібно як Павло ж Юдеям - обрядувальникам. Але, уявивши собі совість слабких, неміч вірних і любов Християнську, виконав усе за уставом обрядовим і помер Жовтня 29 числа, вранці, на світанку, 1794 року. Перед відходом заповідав улаштувати йому поховання на підвищеному місці поблизу гаю і току й отакий напис що його зробив він собі, написати: СВІТ ЛОВИВ МЕНЕ, ТА НЕ СПИЙМАВ» [5, с.265]

Список використаних джерел

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Савич Сковорода. Харків: Держвидав України, 1926. 397 с.
2. Данте Аліг'єрі. Божествена комедія: Пекло / Переклав Максим Стріха. Львів: Видавництво «Астролябія», 2013. 352 с.
3. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. — Київ: Обереги, 1993. 79 с.
4. Мишанич О. В. Григорій Сковорода і усна народна творчість. — К., 1976. 150 с.
- 5 Косенко Н., Федорака Н. СковороДАР. Життя, творчість, спадок: збірка творів. Харків: ВД «ШКОЛА», 2022. 416 с.

Чудінович Валентин

студент 2 курсу

групи ЛГ-21-1

Поліський національний університет

Науковий керівник С.Ф.Шевчук

МАНДРІВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ

Українській філософії, як органічній частині світової філософської думки, належить своєрідний та неповторний внесок в осмислення проблем буття, пізнання, моральності, історії тощо. Важливою рисою нашої філософії

є звернення до високої духовності, обґрунтування моральності як необхідної умови людського життя, підтримання зв'язку з неперервною багатовіковою традицією. Своєрідно переробляючи та пристосовуючи вчення світової духовної спадщини, українські філософи нерідко створювали цілком оригінальні системи.

Більшість дослідників вважає Г.С. Сковороду родоначальником української філософії. Так, В.В. Зіньковський називав його «першим філософом на Русі в точному сенсі цього слова»[1, с.65]. Широко відомим є його вчення про схильність людини до певного виду праці, яка є вродженою кожному (один схильний до того, щоб обробляти землю та ходити за худобою, інший - бути воїном, боронити свою країну тощо). Найперше людина повинна пізнати саму себе і зайнятися тим, до чого лежить її серце, її природа. Але на шляху до самопізнання людина зіштовхується не лише з власними вадами, а й з вадами соціальними. Відштовхуючись від цих думок, Сковорода починає критикувати недоліки феодально-кріпосницького ладу в Україні. Щастя ж людей філософ вбачає у праці за покликанням та їх моральному самовдосконаленні. Ідеальним Сковорода вважав суспільство, засноване на праці, рівності та демократії. Він негативно ставився до кріпацтва, співчував пригнобленому народу, прославляв працю, засуджував ледарство і нищу мораль панівних класів, закликав до просвітництва, морального самовдосконалення, висловлювався за звільнення українського народу.

Сковорода є автором низки філософських робіт: «Наркіс», «Дружня розмова про душевний світ», «Ізраїльський змій» та ін. Філософські погляди Сковороди – дуалістичні, іноді з містичним нашаруванням. Визнаючи об'єктивність природи, був прихильником геліоцентризму та ідеї безмежності світу. Відстоюючи можливість пізнання світу, піддавав критиці середньовічні уявлення про світ і навіть деякі аспекти релігії. При цьому він вважав Бога творцем світу, ототожнював його з природою, вважав «духовну натуру» проявом божественної сутності. Світ він поділяв на «населений світ», «світ людини» і «світ символічний». Сковорода стає філософом саме через власні

релігійні переживання. Відштовхуючись від власного усвідомлення Бога він отримує розуміння людини і світу.

Сковороді не один раз доводилось переживати особливе духовне піднесення, своєрідний екстаз. Ось як він описує одне з власних містичних переживань у листі до свого юного друга Михайла Ковалинського: «Я пішов прогулятися садом. Перше відчуття – якась розкутість, свобода, бадьорість. Я відчув у собі надзвичайний рух, який сповнив мене сили незрозумілої. Якийсь солодкий миттєвий вилив наповнив мою душу, від чого все всередині мене спалахнуло вогнем. Весь світ зник переді мною, лишилось одне почуття любові, спокою, вічності, яке оживляло мене. Сльози полилися з моїх очей і сповнили якоюсь зворушливою гармонією все моє єство ...».[1, с.70]

Будучи щирим вірянином, Сковорода одночасно почувався надзвичайно вільним внутрішньо. Філософські твори Сковороди насичені численними алегоричними тлумаченнями, взятими зі Святого письма. Філософ тлумачить біблійні сюжети як певні алегорії, що несуть у собі морально-етичний сенс. Тлумачення Сковородою Біблії є чимось середнім між суто ортодоксальним і раціоналістичним поглядом. Сковорода вбачав у Біблії поетичне творіння, що приховує істину під покровом наочних образів. Черпаючи філософські ідеї з давньої класичної філософії, Сковорода переробляв їх відповідно до власного бачення. Одночасно філософ боровся проти марної обрядовості та зосередження на зовнішньому боці релігійності; він протестував проти вузького розуміння православ'я та християнства в цілому. Філософ не визнавав необхідності звертатись до чудес, оскільки для пізнання Бога вважав достатнім самої природи, у якій Творець проявив себе рясно та очевидно.

У філософії Сковорода бачить фундамент та центр освіти взагалі: вона є життям духу, постійним шуканням істини. У власному філософуванні Сковорода відчував сильний вплив Платона, запозичивши у нього вчення про душу. Вислів Сократа – «пізнай себе» – філософ тлумачить як необхідність пізнати власну вищу природу, свій дух та розум. Дуалізм, за вченням

Сковорода, поширюється не тільки на людину, а й на увесь світ: скрізь є матерія та форма (чи ідея). У вченні про вічність світу та його нескінченність у просторі та часі Сковорода відійшов від Платона і перебував під впливом Філона.

За роки мандрівок розквітла філософська творчість Сковороди – саме в цей період були написані всі його діалоги. Подорожуючи близько тридцяти років дорогами України, з незмінними торбинкою і флейтою-сопілкою, Сковорода навчав людей грамоті, співав їм свої пісні та передавав живе вчення про душу. Незважаючи на те, що жодна книга не була видрукувана за життя філософа, це не завадило широко шанувати його всім тим, кому пощастило з ним познайомитись, особливо ж – його друзям та учням. Свої останні дні Григорій Савович, як і роки юності, провів на Харківщині. Переказують, що він відчув день власної кончини, сам викопав собі могилу в парку обійстя Ковалинського, у якого на той час гостював, заповівши коротку епітафію: «Світ ловив мене, але не впіймав». Це був останній, сповнений глибокого сенсу та гумору, вислів Майстра. У творчості Сковороди є один чудовий символ: він порівнював слово про божественну істину із зернятком, яке хоч і здається нікчемним, та якщо потрапить у сяюче любов'ю серце, то приховані в ньому незліченні сади зазеленіють і розквітнуть. «Щастя твоє, і твій світ, і рай твій, і Бог твій усередині тебе. А ти дивися, щоби Бог твій був завжди з тобою, тоді і ти з ним будеш» - робить висновок Григорій Сковорода[2, с.230].

Не менше, ніж творчістю, Сковорода справив вплив на українців всім своїм життям: він був людиною волелюбною, з стійкими моральними переконаннями, сміливою у викритті місцевих зловживань. Незважаючи на наліт деякого містицизму і нерідко незрозумілі висловлювання, Сковорода вмів бути цілком зрозумілим для народу.

Отже, як бачимо, філософія Г.С. Сковороди має, насамперед, морально-етичну спрямованість. Основною темою його філософської творчості є пізнання людиною себе як духовної істоти, яка маючи бажання, прагне обирати між добром і злом.

Список використаних джерел:

1. Зінківський В. Історія російської філософії. К.: Академвидав, 2001. 880 с.
2. Шапошников Л.Є. Філософські портрети (з історії вітчизняної думки). К.: Наукова думка, 1993. 332 с.
3. Русановський В.М. , Гончаренко Н.В. Культура українського народу. К.: Фоліо,1994. 295 с.

Бих Юлія,
студентка II курсу
агрономічного факультету
Поліського національного
університету
Науковий керівник
доктор філософських наук,
професор Муляр В.І.

КОНЦЕПЦІЯ САМОПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Гносеологічні проблеми завжди були в центрі уваги філософії. Це, безумовно, пояснюється нагальними причинами людської життєдіяльності. Адже людина, як відомо, є практичною істотою. Маючи навколо себе природний світ, людина користується його дарами. Прагнучи задовольнити свої матеріальні та духовні потреби, людина використовує природні ресурси, переробляє їх у відповідності з потребами. Так відбувається взаємодія людини і природи. Однак для того, щоб така взаємодія відбувалася, людина має знати природу і себе саму. Вона повинна виявляти закони розвитку природи, мати знання про те, що є вона сама і для чого існує. Таким чином, без процесу пізнання людина неможлива як суспільна істота. З іншого боку, для самої людини дуже важливим є і самопізнання, тобто здатність вивчати свою сутність, виявляти і пояснювати власні потреби, інтереси, одне слово – мотивацію своєї життєдіяльності. Ось чому гносеологічна проблематика є

однією з важливих складових філософської науки. З цієї ж причини абсолютна більшість філософів в історії розробляли цю тематику.

В контексті сказаного важливо розглянути питання про проблему самопізнання у філософській спадщині видатного українського мислителя Григорія Сковороди. Ця тема важлива ще тим, що українська філософія в особах своїх знакових представників завжди мала гносеологічну проблематику на вістрі своїх досліджень. Таким чином, людина, її життя, самопізнання, смисл буття – це питання, які презентує українська філософія.

Вчення Григорія Сковороди не є винятком. Основною проблемою світобачення українського генія була проблема людини, її щастя та шляхів його досягнення. В цьому контексті найбільшого значення у свої творах Г.Сковорода приділяє пізнанню людиною самої себе. Важливо також зазначити про те, що концепція самопізнання Г. Сковороди органічно вписується у філософсько-психологічну традицію західноєвропейської духовної культури, в тому числі й узгоджується з вченням Сократа. Саме через призму реалізації висунутого ще за античних часів дельфійського принципу «Пізнай самого себе» філософ розглядає тему смисложиттєвих проблем людини. Тому явище самопізнання для українського філософа є стрижневим в поясненні усієї життєдіяльності людини. І саме на цьому він наголошує у свої творах, саме цій проблематиці він присвятив низку своїх відомих творів, таких як «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе», «Розмова пяти подорожних про істинне щастя в житті», «Алфавіт світу», Асхань та інші.

В чому смисл життя людини, – запитував Г. Сковорода? – В тому, щоб досягати щастя. Тоді виникає питання про те, що є щастя. На думку нашого славетного земляка, щастя полягає в тому, щоб знайти своє місце в світі, в житті. Адже кожна людина народжується з певною метою, призначенням. А це значить, що кожна людина повинна знайти своє, тільки їй визначене Богом місце в цьому складному світі. Очевидно, що далі з'являється проблема світу, а саме, питання про те, що є світ, який він, з чого складається і де в цьому світі місце людини. Так Г. Сковорода формулює свою знамениту теорію трьох

світів і двох натур. А вияснивши це, стверджує, що пізнання названих світів і натур веде до того, що людина починає усвідомлювати значення самопізнання. Через пізнання цього складного і неоднозначного світу кожен з нас виявляє себе, свої таланти і своє місце в світі. І саме в цьому місці Г. Сковорода знову ставить питання про те, в чому щастя? На думку Г.Сковороди, воно полягає в «спорідненості», тобто в тому, щоб віднайти ту сферу діяльності, яка б відповідала здібностям людини і в якій людина б повною мірою реалізувала свої знання, уміння, потреби тощо. Таким чином, справжнє щастя полягає в тому, щоб бути самим собою. Бо природній стан людини є найкращим станом, де вона може повною мірою розкрити себе, не одягаючи на себе ту чи іншу соціальну маску, ту чи іншу соціальну роль. В цьому стані людина буде і природньою, і щирою, і чесною, і справедливою.

Якщо людина буде сама собою, то вона в змозі нести світло і тепло, продукувати чесність і совість, добро та співчуття. Таким чином, людина стає суб'єктом як свого індивідуального життя, так і суспільного. В такому контексті вона здатна перетворювати як внутрішній світ, так і зовнішній, як внутрішню природу, так і зовнішню. Отже, самопізнання, як думав Г. Сковорода – це не просто освоєння світу і себе в ньому, це особливий процес діяльності людського інтелекту, здатного продукувати нові смисли і нову реальність, як духовну, так і матеріальну. А це і є смислом буття кожної людини.

Г. Сковорода вважав, що джерелом розумового розвитку людини є освіта, наука. Тому він надавав особливого значення навчанню людини. Однак він вважав, що таке навчання суттєвим чином залежить від самої людини, її бажання здобувати нові знання, поширювати їх серед інших людей. На думку філософа, і це певною мірою перегукується з сократівським вченням про людину, освічена людина буде діяти моральніше, ніж неосвічена або малоосвічена. Бо людина, яка розуміє світ і себе в ньому, буде жити за законами світу і у відповідності до своїх знань про світ. А для цього потрібно кожному ставити перед собою завдання пізнавати самого себе, свої здібності і

таланти, розуміти ту сферу суспільної діяльності, де людина найкращою мірою зможе себе проявити, виявити свою «спорідненість». Знати світ і себе в ньому завдяки освіті і навчанні – це шлях до пошуку свого покликання і певна гарантія його знаходження. Адже щастя людей, як сказано вище, у їх «сродній» праці.

Список використаних джерел

1. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В.І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
2. Попович М.В. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 1998. 728 с.
3. Федів Ю.О., Мозгова Н.Г. Історія української філософії: Навчальний посібник. Київ: Україна, 2001. 512 с.

Лохов Денис

студент технологічного факультету
Поліського національного університету
Науковий керівник : кандидат
філософських наук,
доцент Шевчук С.Ф.

ПОНЯТТЯ ЩАСТЯ ПОГЛЯДОМ ГРИГОРІЯ СКОРОВОДИ

Починаючи з давніх часів кожна людина наполегливо прагнула пізнати таке поняття як «щастя». І завжди на це питання було досить багато не однозначних тлумачень та пояснень, але щоразу відповіді були різні. Достовірно це слово так і ніхто не пояснив так, щоб всі беззаперечно погодились. Не одне покоління мислителів займалося даною проблематикою, проте це питання залишається і досі актуальне.

Серед тисячі мислителів котрі намагалися в своїх творах пояснити концепцію людського щастя, був видатний український філософ Григорій Савич Сковорода. Усі його праці і навіть частково листи – це свого роду роздуми і поради наступним поколінням, які і на даний час допомагають сучасній людині віднайти сенс свого існування.

Концепція щастя неоднозначна, хтось вбачає його в здоровій родині, в успішному працевлаштуванні, а для когось це просто омріяна відпустка. І таких бачень і позицій досить багато. Та чи об'єктивно люди оцінюють свої світоглядні позиції? Чим така думка зумовлена? Для Г. Скороводи людина – це цілий мікросесвіт зі своїми устроями і сформованими правилами існування. Але головна думка полягає в тому, чим людина в своїй унікальності відрізняється від всього іншого, що є в цьому світі – це інтелект а також мораль, як спосіб вибору свого майбутнього. «Люди в житті своєму трудяться, накопичують, а для чого, самі не знають. Якщо розсудити, то всім людським затіям, скільки їх там тисяч різних не буває, вийде один кінець – радість серця» [2, с.256]. Коли людина віддана своїй справі, коли їй подобається те що вона робить, це їй приносить моральне, духовне а також естетичне задоволення. Тим більше коли людині є до чого рухатись, вона не замислюючись над цим стає щасливою. Ми часто наділяємо свої бажання і мрії більш матеріальними благами чим духовними: «Щоб мати задоволення ми дістаємо високі чини, щоб думка наша від пошани інших захоплювалася; винаходимо різні напої, страви, закуски для потішання смаку; знаходимо різні музики, складаємо тьму концертів, менуетів, танців для звеселення слуху; творимо хороші будинки, насаджуємо сади, робимо золототкані парчі, матерії, вишиваємо їх різними шовками і погляду приємними квітами і обчіпляємося ними, щоб цим зробити приємне очам і тіл ніжність доставити; складаємо благовонні спирти, порошу, помади, духи і ними нюх постачаємо [2, с.286]». Одним словом створюємо людські речі, котрі на перший погляд задовольняють нас хибним відчуттям щастя. Людині це приносить естетичне задоволення, коли вже про духовне ніхно навіть не згадує. Григорій Скоровода нам прямо каже, що «Пізнай себе» - це не тільки пізнання свого внутрішнього світу, а й вказівка пізнаваності людської душі. А головна мораль в тому, що саме краще її може пізнати сама людина, тому що вона творець свого щастя. Саме тому Г. Скоровода полюбляв самотність, бо найбільшим поривом щастя для нього було досягнення внутрішніх глибин своєї душі. Він не прагнув відділитися від суспільства, він

прагнув знайти внутрішній спокій, а також самовдосконалити свої якості, вміння та навички.

Мабуть кожному відома з самого дитинства байка «Бджола та Шершень» є беззаперечно найкращим прикладом. Скоророда вказує і дає нам зрозуміти, що людина може стати щасливою лиш в тому випадку, коли вона віддана улюбленій справі і зовсім не важливо якою ця справа є, важкою чи легкою. Людина лише завдяки наполегливості може себе вдосконалити. Саме завдяки самовдосконаленню, бажанням працювати над улюбленою справою людина дійсно може стати істинно щасливою. Спокій душі настане лиш в тому випадку, коли дух і тіло займається улюбленою працею. Думки людей майже завжди зосереджуються на роботі, і завдяки цьому вони можуть відчувати внутрішній спокій. Доказом моїх слів є одна із цитат з байки, «І ми могли б по злодійському добувати, як часом ваша братія й робить, коли б ми лише їсти любили. Але нам незрівнянно більша радість збирати мед, аніж його споживати».[1, с. 105]

Інколи так трапляється, що коли ти зустрічаєш якусь людину, ти починаєш розуміти, що ти отримуєш своєрідне задоволення спілкуючись з нею. При зустрічі ти починаєш розуміти те наскільки ти щасливий. На даний час дуже важко знайти таку бажану людину так само і головний герой пісні «Саду божественних пісень» всіма своїми силами намагається віднайти відповідь на своє питання «щастя, де ти живеш?» [1, с. 49]. В процесі пошуків намагаєшся залучити всі свої сили, але з часом розумієш, що воно тинялося разом із тобою і було біля тебе весь цей час зовсім близько. Саме тому перед тим як щось шукати не потрібно озиратися навколо себе можливо твоє щастя знаходиться зовсім близько біля тебе.

Отже, щастя для кожного з нас різне. Григорій Скоророда прагнув віднайти і показати його нам яке воно є насправді. Філософ мріяв і був переконаний в тому, що кожна людина повинна помічати своє щастя, бо дуже часто так трапляється що ми його просто не бачимо, навіть є такі випадки що не хочуть бачити, такі люди просто зруйновані духовно і морально. Він вірив

що майбутнє покоління зможе пробудитися для подальшого розвитку. Своїм вченням він зміг донести нам, що в людини є здібність все змінити в кращу сторону.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозовіпереклади. Листи. Київ: Наукова думка, 1983. 542 с.
2. Сковорода Г. С. Збірник творів. К.: Знання, 1995. 456 с.

Пасічник Олександра
студентка групи П-21-1
Поліського національного університету
Науковий керівник: кандидат
філософських наук,
доцент Шевчук С.Ф.

РОЗДУМИ НАД КОНСТРУКТОМ «ЖІНОЧА ЛОГІКА»

Основними засадами розвитку сучасної культури перестають бути «холодний» розум та жорстка логіка, як це мало місце, починаючи з ХУІІ століття, коли був започаткований культ розуму. Правила людського мислення, що окреслюються формальною логікою мають універсальний, загальнолюдський характер, тобто вони не залежать від національних, расових, соціально-культурних, статевих чи вікових відмінностей людей.

Під час вивчення дисципліни «Логіка для юристів» ми були ознайомлені з терміном «жіноча логіка», який нас вразив і зацікавив, що і спонукало до цих роздумів. Метою свого дослідження ми бачили в тому, щоб розтлумачити зміст цього терміну, вияснити причини його виникнення і спростувати правомірність його широкого вживання, як такого, що дискримінує жіночу стать порівняно з чоловічою, та є застарілим стереотипом, що не відповідає зростаючій значимості рівності людей у сучасному світі, а тим більше підсилює другорядне значення одних людей з-поміж інших.

Жіноча логіка є соціальним конструктом, тому важко знайти чітке наукове визначення цього терміну. Його не існувало б зовсім, якби той не був встановлений дискурсивною владою, яка буквально пронизує весь суспільний простір, змушуючи розбиратися що і до чого. Дослідниця А. Трепачова у своїй роботі зазначає, що жіноча інтуїція – набагато складніша, ніж у протилежної статі. Жінка сприймає інформацію емоційно, а рішення приймає за допомогою голови. Поєднує розум і мозок у процесі міркування, що за словами Трепачової породжує дивні рішення та вчинки. Візьмемо за приклад випадок, якщо присутні лише емоції – враження настільки яскраві, що не збігаються з дійсністю і тоді жінка обдумує речі, які ще не сталися, як от плани на весілля. В окремих випадках – це тільки мозок, де її нічого не хвилює, крім власних бажань [1, с. 309]. Тобто автор прямо говорить про те, що така поведінка і спосіб мислення притаманний тільки жінкам і така в них особливість, забуваючи про те, що кожна людина унікальна і стать на це ніяк не впливає.

Інший дослідник Н.І. Козлов характеризує жіночу логіку як спосіб мислення і мовлення, в яких замість логіки постає імпульсивність та почуття. Така логіка цілком може бути притаманна не тільки жінкам, але й чоловікам, якщо вони захоплюються і проявляють емоції [2]. І що ж ми тут бачимо?

Ми спостерігаємо поширення гендерних стереотипів та дискримінацію однієї статі поряд з іншою, яка яскраво проявляє себе у конструкті «жіноча логіка». Тут підкреслюється те, що лише жінки можуть бути емоційними, а чоловіки тільки у тому випадку, коли чимось захоплюються. Очевидно, що існування цього конструкту пов'язане з впливом патріархату на систему соціалізації жінок, коли вона постає у ній як мила та емоційна, у той час як чоловікові належить бути стриманим та розсудливим. Вже з дитинства людей розділяють на синіх та рожевих, хоча у цьому немає жодного сенсу, окрім систематизації, яка призводить до подальшої стереотипізації і завдає шкоди формуванню індивідуальності. Як наслідок, жінку роблять істеричкою, а чоловікам забороняють відчувати і проявляти емоції. Давайте погодимось, що в цьому суспільстві за протилежну поведінку просто зацькують і

присоромлять. Якщо «жіноча» логіка виявляється у прояві емоцій та в імпульсивному поданні, то чому б не назвати це «емоційною» логікою аби прибрати дискримінуючий підтекст?

Жінка і чоловік відрізняються лише фізіологічно та біологічно. Буденна свідомість розрізняє чоловічу і жіночу психологію ніби це вроджена схильність, хоча цей феномен є результатом засвоєння соціальних ролей.[3]

«Логіка - це властивість, притаманна людині як такий» - зазначає Ошо Раджніш. Отож ця властивість не є суто жіночою або суто чоловічою, вона не утримує в собі ні жіночих, ні чоловічих рис, адже не залежить від статі та існує сама по собі у окремого індивіда.

Стереотип, нав'язаний патріархатом, можна пояснити і таким чином. Розмовляючи жінка та чоловік не завжди приходять до спільного висновку. Як зазначає Ю. О. Кремінська, у кожного не тільки різні погляди, але й різне логічне пояснення тієї чи іншої події. Хоч більшість чоловіків і жартують над жіночою логікою та доводять що її не існує, однак вистачає і випадків, коли чоловіки в неї вірять, а тому звинувачують жінку у неможливості її зрозуміти і провадити розмову далі. Думки жінок непослідовні і непередбачувані, а висновки не є обґрунтованими. Посилаючись на жіночу логіку чоловіки намагаються таким чином прикрити власні лінощі, припиняючи сперечатися з жінкою. Звичайно, легше виправдати власне небажання зрозуміти іншу особливу позицію жіночою логікою, щоб не витратити зусиль і уникнути розмови. Чоловік не може, або не хоче зрозуміти жінку, як свого співрозмовника, або йому просто більше нічого сказати і жіноча логіка для нього найбільше зло.[4] Таким чином, відбувається приниження жіночого мислення як алогічного лише через те, що чоловікам незручно або не вистачає терпіння, щоб їх зрозуміти. Тому логіка, якою користується жінка, стає ніби меншовартісною, а для позначення цього феномена починає використовуватись такий собі фразеологізм: в тебе жіноча логіка – тому твої слова не мають сенсу через емоції. Цей фразеологізм дискредитує усіх представниць жіночої статі. Чи не є це ще одним виявом патріархату?

Соціальне середовище, піддане впливу негативних стереотипів, як бурхлива річка. Меншість, яка намагається подолати дискримінуючі моменти, має більше працювати над тим, аби викрити та вчинити деконструкцію влади «суспільної думки», яка не є корисною та діє лише в інтересах домінуючої статі. Логіка явище загальне, існує в просторі довше аніж ми можемо це уявити, а отже, ніяк не має прив'язуватися до фізіологічних особливостей, а означення «жіноча» не може бути принизливим чи зневажливим. Імпульсивність мислення притаманна не тільки жінкам, а й чоловікам. Аби не дискримінувати особистість і позбутися стереотипного забарвлення, радше було б замінити термін «жіноча логіка» на «емоційна логіка». Якщо суспільство хоче мінятися на краще та наблизитися до концепції рівності або ж рівноправності, воно має хоч і поступово, але дбати навіть про найменші проблемні дрібнички. Якщо на когось це ніяк не впливає, то це ще не означає, що хтось інший не страждає від гніту більшості.

Список використаних джерел:

1. Трепачова Анна. Жіноча логіка. / Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 берез. 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. 368 с.
2. Н.І. Козлов. Жіноча логіка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/zhenskaya_logika.htm
3. Ольга Калита. Жінка та чоловік: різні від природи чи від виховання? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/health/2010/05/18/48798/>
4. Ю. О. Кременська. Чоловіча та жіноча логіка з точки зору філософії та психології – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17669/2168.pdf?sequence=3>

Домбровська Дар'я

студентка факультету інформаційних технологій, обліку та фінансів
Поліського національного університету
Науковий керівник: к. філос. н., доцент
Мельничук В.В.

«ФІЛОСОФІЯ АБСУРДУ» АЛЬБЕРА КАМЮ

Філософські напрями створюються в певних суспільно-історичних умовах, відображають проблеми, що важливі в певний період розвитку людства, проте деякі з них не втрачають своєї актуальності в ХХІ столітті. Я вважаю, що саме таким є екзистенціалізм, який виник майже століття тому, проте проблеми, які розглядаються філософами цього напрямку, постають як сучасні. Одним з таких мислителів є надзвичайно цікава особистість – науковець, письменник, есеїст Альбер Камю.

Альбер Камю (1913-1960 рр.) народився у м. Алжир. Сім'я жила у бідності, батько загинув майже відразу після його народження, але він зміг закінчити школу безкоштовно, маючи здібності до навчання. Починає свою літературну діяльність А. Камю у 1935 р.. Згодом брав участь у Русі Опору під час Другої світової війни, в цей час відбувається знайомство з Ж.-П. Сартром [4].

До його напрацювань належать декілька десятків творів: три повісті, два романи, а також біля двадцяти коротких прозових творів, які отримали схвальні відгуки як в літературному, так і філософському колах. Філософське вчення А. Камю логічне і виважене, складається з двох частин – «філософія абсурду» і «філософія бунту». Така структура досить доцільна, адже не тільки відображає два основні принципи світобудови для А. Камю, а й робить зрозумілішим життєвий та творчий шлях філософа [3].

Варто зазначити, що А. Камю не прагнув до витворення філософських систем, він неодноразово повторював, що не є філософом. Ще в молодому віці А. Камю написав у своїх записниках, якщо хочеш бути філософом – пиши романи. Зважаючи на це, проблема абсурду розкривається не лише у його

філософських працях, а й також у художніх творах. Творчість А. Камю можна поділити на кілька етапів. Еволюцію творчості, філософських поглядів є логічною та обумовленою певними історичними подіями.

А. Камю поділив свою творчість самостійно на певні періоди («Записники», 1947 р.). Перший період своєї отримав назву «Абсурд», до якого належать твори, що написані напередодні та під час війни. Такий поділ на етапи можна розглядати у вигляді спіралі:

- Першим є коло «Абсурду» («Калігула», «Сторонній», «Міф про Сізіфа»).
- Другим є «Бунт» («Чума», «Праведні», «Бунтуюча людина»).
- Третім колом є твори, що написані у 50-ті роки («Падіння», «Вигнання і царство») [1].

Світогляд А. Камю має радикально ірраціональний характер: на його думку, усе оточуючий світ є безглуздим. Неможливість істинного пізнання він пояснює нерозумністю й алогічністю дійсності. «Міф про Сізіфа» починається такими словами: «Є тільки одна справді серйозна філософська проблема – проблема самовбивства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб жити, означає дати відповідь на основне питання філософії» [1]. Можна виокремити такі провідні ідеї творів А. Камю як приреченість існування людини, її смертність, відчуження від зовнішнього світу.

Він заперечує віру в Бога як таку, що є несумісною з абсурдністю всього існуючого, як самообман. Саме усвідомлення абсурдності існування робить людину нещасною, ставлячи її перед вибором: вчиняти якісь дії, сподіватися на зміни, а бо вчинити самогубство. Перший варіант для А. Камю є більш прийнятним, тому він заперечує самогубство, обираючи прагнення зрозуміти світ та здобути свободу. А це є можливим лише за умови бунту проти існуючого у світі абсурду. Бунт і свобода, на думку Камю, є взаємопов'язаними поняттями [1].

Передусім перед людиною постає найважливіше питання – життя і смерті. А. Камю вважав, що найвагомійший вибір, який доводиться зробити

перед заглибленням у філософські проблеми, це усвідомити – життя варте, щоб його прожити, чи ні; чи може існувати людина у абсурдному світі. А. Камю вирішує це питання відповідно до своїх поглядів, наголошуючи, що не так важливо вилікуватися, як навчитися існувати зі своїми хворобами.

Відтак усвідомлення абсурду є показником високого рівня самосвідомості людини, яка визнає своє безсилля і змиряється з ним. Це є кращим, ніж втеча від нього, що є втечею від власної сутності. З цього приводу А. Камю висловлює таку думку: «Для людини абсурду розум безпідставний, але нема нічого вище розуму» [3].

У формулювання своїх думок філософ завжди віддає перевагу логіці перед поетикою. Свідченням цього є головне поняття у філософії А. Камю – «абсурд», яке автор визначає як взаємовідношення та взаємопроникнення таких понять як «світ» та «індивідуальність». Філософ пише: «...Абсурдне ґрунтується ні в людині, ні у світі, а в їх спільній присутності.. Наразі він-це єдиний зв'язок між ними» [3].

Зазначимо, що філософія абсурду аналізує людину в її взаємодії із світом, який є ворожим до індивідуальності людини. Саме розуміння людиною своєї втраченості зумовлює появу «абсурдної свідомості» як такої, що в змозі констатувати абсурдність існування через усвідомлення людиною втрати себе у світі [2]. Адже поняття «абсурд» (від лат. *absurdus*) значить безглуздя, нісенітницю, неможливість. А. Камю визначив абсурд як «метафізичний стан людини в світі», тобто як головну проблему існування людини [1].

Цікаво й те, що А. Камю, на противагу іншим філософам-екзистенціалістам, трактує абсурд цілком позитивно. Людина повинна усвідомлювати та приймати абсурдність світу, невідповідність реалій очікуванням. Абсурдний герой повинен бунтувати проти трагічності існування, але продовжувати жити далі, не вчиняючи самогубство. А. Камю вважав, що це звільняє людину, робить її вільною від очікувань, ілюзій, марних надій на майбутнє, робить її орієнтованою на життя тут і зараз, не

очікуючи, що буде потім. Таким чином, абсурд можна вважати причиною щастя. Це мислитель і описує у своєму творі «Міф про Сізіфа».

Сізіф постає як архетип бунтівної людини, що постала перед абсурдністю існування. У міфі описано покарання Богами Сізіфа – він котив камінь на гору досягнувши вершини якої, той знову опинявся внизу. Проте головний герой, не зважаючи на це, продовжує свою справу. Саме в ньому поєдналися ознаки «бунтівної людини»: непокора обставинам, жага до життя, зневажання смерті. Усвідомлюючи своє покарання, трагічність ситуації, неможливість досягнути остаточної мети, Сізіф продовжує рухатися. Саме цей рух, пошук, прагнення є нагородою, щастям, за яке варто боротися. Не зважаючи на абсурдність, безперспективність, його існування сповнене гідного подолання перешкод. Сміливість продовжувати беззмістовну справу, на думку А. Камю, є сенсом існування.

Щастям для Сізіфа стала непокора і бунт проти богів, тобто просто володіння своїм життям і стражданнями, знання про світ, набутий досвід, спогади. Як виявилось, навіть це може стати достатнім для щастя, саме в цьому варто шукати сенс існування – в людській волі, а не лише в зовнішніх подіях чи фактах. Бунтівна людина може врешті сказати: «Все добре.» І тому вона не потребує співчуття. Тому А. Камю пише: «Треба уявити собі Сізіфа щасливим» [3].

Отже, філософія абсурду А. Камю є актуальною і для сучасної людини, оскільки існування в нинішньому світі супроводжується постійною боротьбою з проблемами, які здебільшого не є життєво важливими, але усвідомлення цього приходиться не завжди. Метою свого життя людина іноді вважає не суттєві речі, забуваючи про справжнє існування тут і зараз. На нашу думку, звернення до «філософії абсурду» А. Камю може допомогти віднайти істинний сенс існування людини в XXI столітті.

Список використаних джерел

1. Альбер Камю: філософія абсурду. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13023/>

2. Ковальчук Н. Д. Абсурду філософія. Велика українська енциклопедія.
URL: <https://vue.gov.ua>
3. Коржик Р. Альбер Камю. Бунтівна людина перед лицем абсурду. URL:
<https://artefact.org.ua/history/alber-kamyu-buntivna-lyudina-pered-litsem-absurdu.html>
4. «Філософія абсурду» А. Камю URL:
<https://studentbooks.com.ua/content/view/1379/53/1/3/>

Левицька Вікторія

студентка агрономічного факультету
Поліський національний університет
Науковий керівник: доктор історичних
наук
Професор Романюк Н.Й.

З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Держава Україна важлива геополітична реальність і в Європі, і в світі своєю площею, населенням, стратегічним розташуванням. Вона визнана всіма державами світу. Історичні факти свідчать, що протягом століть український народ мав свою державність, відстоював її, боровся за її відродження і збереження. Всі основні події на Україні завжди проходили в контексті європейської історії, в тісному зв'язку з історією інших народів.

Аналізуючи історичні корені української державності, ми бачимо, що на нашій території була значною мірою невідома і утаємничена трипільська культура; пізніше – державні утворення кіммерійців, скіфів, сарматів, грецькі міста – колонії. Куди віднести державність цих народів? Звичайно, це не українські державні об'єднання, але їх тісні контакти з праслов'янами, а також культурний вплив на подальшу історію безсумнівний. І однозначним є те, що нинішня Україна успадкувала багато чого з історії тих народів, які проживали тут раніше.

З часом виникають державницькі об'єднання серед східних слов'ян. Могутня Київська Русь, яка як централізована держава проіснувала з 882 до

1097 року, була, без сумніву, великою європейською державою. Центр цієї держави постав на території сучасної України, її основою стало середнє Придніпров'я з містом Києвом. Саме на Наддніпрянщині відбувалися основні історичні події Давньоруської доби.

Галицько-Волинська держава (1199-1340р.р.) – це держава українська, без сумніву. В часи розквіту займала (за словами І. Крип'якевича): «90% залюдненої тоді української етнічної території». Важливою в процесі створення української державності була боротьба галицько-волинських князів за західні українські кордони з Польщею, Угорщиною, німецькими рицарями, татаро-монголами.

Виникнення козацтва (середина XV століття) і Запорозької Січі (середина XVI століття) продовжили традиції українського державотворення. Адже зародилося справді демократичне державницьке утворення. Історія козацтва є славною сторінкою української історії, має і сьогодні великий виховний заряд.

Визвольна війна середини XVII ст. Була епохальною подією української і європейської історії. Відродилася українська держава подібна до інших держав Європи, приблизно рівна за населенням з Річчю Посполитою і Московською державою. Народним повстанням було зметено владу Речі Посполитої, унію, католицизм, будувалася держава з усіма її ознаками: територія, адміністративний устрій, фінанси, кордони, зовнішня політика, армія, судова влада. Кількарічна боротьба характеризувалася блискучими перемогами і трагічними поразками і, як оптимальний варіант для Богдана Хмельницького, його оточення, був союз з Московською державою в 1654 році. І не вина гетьмана в тому, що пізніше ці, здавалося б, взаємовигідні домовленості, систематично порушувалися царським урядом.

Руїна (1663-1687) привела до того, що руйнувалася, насамперед, українська державність. Внаслідок чвар між представниками козацької еліти, українська держава, здобута такими тяжкими потугами в роки Визвольної війни, танула. У зв'язку з цим виникає логічне запитання про співвідношення

зовнішніх і внутрішніх факторів цих процесів. Адже справу ускладнювала та ситуація, що за Україну велася жорстока боротьба між Московською державою, Польщею, Оттоманською імперією, Швецією. Українські гетьмани будучи державниками в своїй діяльності, мушили спиратися: хто – на Польщу, інші – на Туреччину, ще інші – на Москву. І часто зовнішній фактор ставав вирішальним у процесі руйнації Української держави. Без втручання зовні українці, треба думати, зуміли б зберегти свою державу, подолали б внутрішні незгоди. Розділ України (за Андрусівським перемир'ям (1667) і Вічним миром (1686) по Дніпру завершив справу поділу України між двома сусідами.

Непересічна роль в утвердженні української державності належала Івану Мазепі, який гетьманував у 1687-1708 р. р. Він був великим державотворцем, який розумів «стоїмо ми браття, перед двома проваллями», тому слід боротися проти тиску Речі Посполитої та Московської держави. Великою трагедією і Мазепи, і України було те, що український народ його не підтримував. Причини цього різні. Так, широкі народні маси бачили в Мазепі експлуататора; друга Петра I і польської корони; не вірили в його плани спертися на Швецію. Слід зауважити і те, що план Мазепи готувався в глибокій таємниці, і, дізнавшись про нього народ не зумів це все швидко продумати і включитися в активну боротьбу. Важливим теоретичним обґрунтуванням ідеї Івана Мазепи та його оточення, планом побудови Української держави було Конституція Пилипа Орлика (1710 р.). У ній козацька старшина, яка перебувала в еміграції, в унісон тогочасним європейським державотворчим процесам ставила питання про українську державність. Остаточна ліквідація державності відбулася в процесі трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795), адже їх наслідком став подальший розвиток українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Далі фактично все XIX ст. українська державність була лише в мріях, теоретичних документах, художніх творах.

Часто постає питання: що нас врятувало, чому не вдалося повністю асимілювати українців, і вони, нехай повільно та болісно, але сьогодні

відроджуються? А ми врятувалися тому, що мали міцний і глибокий фундамент. Абсолютна більшість населення українських етнічних земель були саме українцями, динамічним був ріст населення, незважаючи на війни, голодомори, епідемії, постійні нестатки. У всі часи українське село було вічним джерелом українського духу і не піддавалося полонізації, русифікації, іншим асиміляційним впливам, народним гумором висміювало тих, хто прийняв мову та звичаї сусідів. І, без сумніву, великим був дух свободи, волелюбства, героїзм, готовність захищати свою землю до останнього.

Як відомо, царський уряд ліквідував виборену в ході Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького українську державу. Однак сама національна державна ідея виявилась незнищеною. Вона з новою силою заявила про себе в ході Української революції 1917-1921 років. У цей період продовжувалися пошуки найдоцільніших форм української державності. Перебіг подій під час революції показав, що реальними альтернативами для України стали: або її незалежність, або національна смерть. І вже четвертим Універсалом Центральної Ради 22 січня 1918 року Українська Народна Республіка була проголошена самостійною державою. І це стало вершиною державотворчої діяльності Центральної Ради.

Факт входження України до складу СРСР в історичній літературі оцінюється неоднозначно. Говорячи про специфічні форми боротьби за незалежність України в радянські часи, слід мати на увазі рух ОУН, «шістдесятників», «дисидентів» [2, с. 20-24].

Україна, як незалежна держава відбудувалась та знайшла всенародне визнання на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Це й стало логічним завершенням багатовікової боротьби за утвердження Української державності. Сьогодні Україна вкотре протистоїть країні-агресору та виборює своє право на мирне життя. Наш народ демонструє свою мужність та незламність у боротьбі з ворогом.

Проблеми сьогодення краще бачаться через призму історичного досвіду. Україна сьогодні вже не стоїть перед вибором шляху свого розвитку.

Вона його обрала давно. Обрала остаточно і безповоротно. Головне для нас – не збочити з цього шляху, і це стане запорукою того, що наша держава стане такою, якою вона визначена в статті 1 Конституції України: суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою [1].

Список використаних джерел

1. Акт проголошення незалежності України, прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р.- К., 1992.

2. Україна: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали обласної міжвузівської конференції присвяченій 10-й річниці незалежності України, Житомир, 30 травня 2001 р. Житомир, Полісся, 2001.

Кучерчук Вероніка

студентка Поліського національного університету

науковий керівник:

канд. іст.наук Суліменко О. Г.

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В XIV- XVIII СТОЛІТТЯХ

Сучасна Україна прагне швидшими темпами інтегруватися в європейський цивілізований простір. Однією із запорук цього є вдосконалення місцевого самоврядування і тому дослідження історичного досвіду запровадження магдебурзького права в українських містах є актуальним на сьогоднішній час.

Магдебурзьке право, також його в довідниках називають німецьким правом – це скодифіковані в XIII ст. норми права і судових правил німецького міста Магдебурга у Саксонії, мешканці якого першими отримали міське право, виборовши в місцевого архієпископа привілей на самоврядування (1188р.). Це право забезпечувало певний імунітет міст в судовій та адміністративній сферах, а також особливе правове становище міщанської корпорації [5,с.244].

Тобто місто отримувало самоврядування, власний суд і вже не залежало від управління й суду феодала (власника).

Магдебурзьке право регламентувало порядок виборів бургомістра магістрату, судді й судових радників та визначало їх функції. Магдебурзьким правом врегульовувались такі питання життя міста, як торгівля, діяльність купецьких гільдій, діяльність ремісничих цехів тощо. Органом міського самоврядування був магістрат на чолі з вйтом. Як правило, у великих містах вйта призначав уряд. Магістрат мав дві колегії – лаву (виконувала судові функції) і раду (виконувала адміністративні функції). Виконавчі функції належали писару і шаферам. Як правило, членами магістрату ставали багаті купці і цехові майстри. Більшість міського населення (плебс) не мали доступу до управління містом [1,с.48].

Магдебурзьке право досить швидко поширилося за межі Саксонії. Міста, де воно запроваджувалось з'явилися у Пруссії, Чехії, Угорщині, Польщі та Литві, звідки потрапило й на територію України [7,с.103].

В XIV ст. коли Україна перебувала під владою Великого князівства Литовського в українські міста приходить практика самоврядування на основі магдебурзького права [4,с.118]. Першими це право запроваджувалося в більшості міст Галичини, Поділля, Волині, пізніше – Київщини. Особливо швидко магдебурзьке право поширювалося на Правобережній Україні. Так, наприклад, протягом XIV-XVIII ст. ним користувалися 52 міста і містечка на Поділлі [6,с.104].

Слід зазначити, що магдебурзьке право немало прислужилося автономізації українських міст від експансії, яку чинили польські, литовські й угорські феодали. Вони всіляко обмежували українських міщан у правах займатися ремеслом і торгівлею. Міста прагнули звільнитися від феодальної влади і мати певну незалежність. Однак, міське самоврядування мало обмежений характер, бо в нього могли самочинно втручатися королівські намісники. Крім того, міщани виконували обов'язкові натуральні та інші повинності [2,с.138].

Порівняно із Західною Європою, на Україні магдебурзьке право мало обмежений характер. Так, наприклад, у життя Житомира, який отримав магдебурзьке право 1444 року, часто втручалися воєводи і старости. Мешканці міста намагалися усіляко відстоювати свої права, чинили опір збільшенню податків та обмеженню своїх прав. Частими були скарги на ім'я великого литовського князя, про що свідчить багаторазовий розгляд литовським сеймом питань підтвердження прав мешканців міста Житомира на самоврядування. Так, великий литовський князь Сигізмунд – Август підтвердив право житомирських міщан не оплачувати податки на місто у 1568 р. Така політика Литовських князів пояснювалася їх прагненням знайти підтримку в боротьбі проти феодальної анархії та отримати прибутки від міст. Впродовж XVI ст. магдебурзьке право одержали такі міста сучасної Житомирщини, як Овруч (1569р.), Брусилів (1585р.), Коростень (1598р.) [3, с. 27].

В наступні роки це право отримали в кінці XVI – початку XVII ст. – Звягель (нині м. Новгород-Волинський); в 1779р. – Коростишів; в 1791р. – Романівка (нині село Попільнянського району); в 1817 р. – Романів.

Місто Київ отримало магдебурзьке право пізніше Житомира в 1499 р. Першим документом, де наголошується на існування в Києві «німецького» права є грамота литовського князя Олександра 1499 р. Появу цього документа спричинило безладдя при перерозподілі «сфер впливу» київського воєводи й органів міського самоврядування. Надання Києву магдебурзького права сприяло розвитку міського життя. Міщани могли вільно «шинкувати» (виготовляти й вести торгівлю) пивом, медом і вином, спрямовуючи частину отриманих прибутків не в державну скарбницю, а на міські потреби. У власність міщанської громади передавалася місцева воскобійня, а також облаштовані для торгівлі місця з правом їх подальшого розширення. Також було додано досить важливу для міської економіки пільгу: дозволено двічі на рік, на Водохреща та Різдво Богородиці, проводити в місті ярмарки [7,с. 80].

Досить важливим було надання самоуправління міській громаді, очолюваній вйтом. Якщо на землях Великого князівства Литовського вйт, як

правило, призначався центральною владою, то в Києві він обирався самими міщанами й лише затверджувався володарем Литви. Слід зазначити, що вибори були альтернативними – з чотирьох осіб лише один рекомендувався і мав бути затвердженим Великим князем Литовським. Право судити київських міщан в'їт здійснював не одноосібно, а як голова міського суду. До компетенції цього органу влади належали карні справи, до яких зараховували, зокрема, «злодейство», «разлитье крови», «поджоги» та ін. В цілому у XVI – першій половині XVII ст. завдяки цьому праву київські міщани суттєво посилили як свій вплив на життя міста, так і власні економічні позиції. Запозичені з Заходу правові норми виявилися доволі ефективним знаряддям боротьби за їхні станові інтереси.

Слід зазначити, що магдебурзьке право швидко поширювалося по містах Правобережної України в XVI – XVII ст., коли Україна перебувала під владою Речі Посполитої його отримали – в 1564 р. – м. Брацлав, 1585 р. – Переяслав, 1588 р. – Біла Церква, 1640 р. - Вінниця, 1684 р. – Корсунь , й пізніше у XVII ст. його набули ще 12 міст Подільського та Брацлавського воєводств. Серед них на Вінниччині: Гайсин, Гранів, Кіблич (з 1744р.) та Тульчин (з 1785р.) [6, с.105]. Впродовж XV – XVIII ст. на території Поділля магдебурзьке право отримало 14 міст.

Варто відмітити, що крім «німецького права» в українських містах діяло і так зване звичаєве право. Це були звичаї щодо поведінки, цивільних, сімейно - шлюбних відносин, які вкоренилися в свідомості, побуті і дотримувалися місцевими жителями. В той час досить часто мешканці зверталися не до міського чи державного суду, а до третейських суддів, тобто до своїх земляків, які користувалися загальною повагою та авторством. Слід зазначити, що роль третейських суддів часто брали на себе й православні священники.

У 1831 р. наказом царя Миколи I магдебурзьке право було скасоване до всій Україні, крім Києва, де воно проіснувало до 1835р.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що історичний досвід самоврядування на основі магдебурзького права може бути використаний у роботі сучасних місцевих органів влади.

Список використаних джерел:

1. Войтенко А. Б. Іващенко О. М., Кузьмін О. С. та ін. Житомирщина: Історичний нарис. Навчальний посібник // А. Б. Войтенко, О. М. Житомир: «Полісся» 2003. 272 с.
2. Злупко Л. М. Економічна історія України: Навч. Посіб. / К.: Знання, 2006. 367 с.
3. Іващенко О. М., Поліщук Ю. М. Житомирщина шляхами історії: Краєзнавчі розвідки. / Житомир: Видавництво «Полісся» 1997. 140 с.
4. Литвин В. М. Історія України. Підручник. / К., Науково виробниче підприємство, «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2011. 839 с
5. Малий словник історії України // В. С. Кульчицький, О. М. Майборода та ін. Видавництво «Либідь» 1997. 464 с.
6. Мельничук І. Магдебурзьке право східного Поділля. // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Випуск 16. К.: УНІСЕРВ, 2004. 176 с.
7. Русина О. Магдебурзьке право в пізньо-середньо-вічному Києві (XV-початок XVII ст.) // Діалог. Україна і Німеччина: історія, політика, економіка - К., 2000. - 184 с.

Дем'янюк Софія,

Студентка

економіко-правового відділення

ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»

Науковий керівник:

к.і.н. Панченко В.С.

ТЕМА КОЗАЦТВА У ЖИВОПИСІ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність дослідження. Дослідження козацької проблематики набуло особливої актуальності у роки незалежної української держави. З'явилося величезна кількість вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, присвячених широкому спектру питань з історії козацтва XVI-XVIII ст. Водночас, мало уваги приділялось художньому переосмисленню козацької спадщини у вітчизняному мистецтві.

Мета розвідки – проаналізувати художнє відображення козацтва у живописі ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основних результатів. Відомий історик козацтва Д. Яворницький писав: «Козаки, які добре розуміли і цінували красу природи по справедливості, гідні того, щоб усі їхні діяння були представлені у докладній, живій і художній історії, а їх домашній і військовий побут, так само, як і найголовніші історичні події, були показані в наочних образах та мистецьких ілюстраціях» [7, с. 63]. З цим твердженням складно не погодитись. Адже чимало митців присвятили свою творчість темі козацтва та його відображенню у художніх образах.

Художники ХІХ-ХХ століття не створювали все на пустому ґрунті. Вони надихались міфологічними народними образами, зокрема відомого етносимволу, створеного народними майстрами та увічненому у численних образах «Козака Мамає» та інших художніх рішеннях попередніх епох [4].

Козацтво широко представлено і в сакральному мистецькому середовищі, оскільки козаки, особливо Запорозької Січі, були людьми глибоко віруючими у своїй масі, та акцентували своє життя окрім військових дій на сакральному, православно-церковному житті та обрядах. Ці образи показані у монументальному живописі фресок та ікон православних козацьких храмів [2, с. 238].

Але нова епоха у мистецтві пропонувала і нові підходи до усвідомлення того, що таке власне є козацтво та яке його місце та роль у сучасному, модернізованому суспільстві із його технократичним впливом на життя всіх і кожного.

Все довге ХІХ століття у мистецьких колах України відбулось під гаслом романтизації козацької героїки. Козацький наратив прийшов у високе мистецтво із образів у народних думах і піснях, героїчного епосу українського народу, зразків наївного образотворчого мистецтва у живій художній рішенні майстрів академічного рівня [3, 312 с.].

Образотворче мистецтво України активно намагається осмислити минуле України, національно-визвольні змагання. На думку науковців, саме у той час в українській станковій графіці майстер художнього слова і митець, який намагався передати минуле України через живі образи, Тарас Шевченко, створив серію офортів, які і сьогодні цікаві своїм глибинним внутрішнім змістом і передають дух епохи водночас із почуттям критичного осмислення минулого, власної рефлексії на минулі події, пов'язані із козацькою історією. Це, зокрема серія робіт «Дари в Чигирині 1649 року», «Старости», «Судна рада», «Казка», «У Києві», «Видубицький монастир у Києві». Не менш цікавими є його акварельні роботи: «Богданові руїни в Суботові», «Богданова церква в Суботові», «Козацькі хрести», «Мотрин монастир», «Чумаки серед могил», «Коло Седнева» [6, с. 112].

Після появи офортів Т.Шевченка активізували свої пошуки у напрямку осмислення козацької тематики такі художники як Л. Жемчужников, І. Соколов, К. Трутовський. Але чи не найвиразнішим представником цієї епохи, що створив багато колоритних образів, пов'язаних саме з козацтвом є художник-передвижник, С.Васильківський. Він намагався не вплинути своїми творами через передачу особистісних емоцій, а створити картини-узагальнення, які передають саме внутрішній сенс козацької епохи, як кажуть, дух козацтва. Саме тому кращі його твори належать не тільки до скарбниці мистецтва України, але і вважаються одними з кращих «мисленневих ілюстрацій» на тему козацької героїки та її віддзеркалення у побуті та житті. Серед цих шедеврів живопису варто згадати такі праці як «В Запорізькому степу», «Козак у степу», «Похід козаків» [1].

Ще одним із класиків українського мистецтва та одним із найяскравіших представників «козацького періоду» в живописі України є Микола Самокиш. Він, разом із однодумцями – митцями - Сергієм Васильківським, Порфирієм Мартиновичем, Опанасом Сластіоном – намагався активно відтворювати героїку козацтва у живописі, пропонувати власне бачення історичних подій, та втілення їх у конкретних образах,

створенні масштабних полотен, що розгорнуто розповідають про козацьке минуле та важливі події у житті українського народу. Його батальний живопис, який тяжіє до фундаментальності, немов відтворює у подробицях минулі події та створює образи минулого, надаючи їм конкретні живі обриси. Зокрема варто згадати про такі праці М. Самокиша як «Козаки насідають на татар і відбивають ясир» (1929–1930 рр.) (інша назва - «Запорожці відбивають ясир»), «Битва Максима Кривоноса з князем Ієремією Вишневецьким» (1934 р), «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ 1648 р.», «Абордаж турецької галери запорожцями», «Похід запорожців на Крим» [5, с. 416-418].

Твори М. Самокиша можна вважати останнім яскравим сплеском уваги до козацької тематики на такому високому мистецькому рівні, який не був викривлений ідеологічним забарвленням чи псевдохудожнім впливом.

Висновки. Отже, козацька тематика у творах мистецтва у ХІХ - на початку ХХ століття стала яскравим явищем у культурному розвитку не лише України, але й європейського образотворчого мистецтва та художніх пошуків власного «я» українського народу, формування на новому етапі модерної національної та культурної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Борис Т. Станковий живопис українського художника С.Васильківського як відображення національної культури. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12344/3/borys_31-33.pdf. (дата звернення: 23.11.2022).

2. Борисенко В. Українська етнологія : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2007. 342 с.

3. Жаборюк А. Український живопис останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. Київ, Одеса : Либідь, 1990. 312 с.

4. «Козак-Мамай» як етносимвол українців. Музей Івана Гончара. URL: <https://old.honchar.org.ua/p/odkrovennya-kozaka-mamaya/> (дата звернення: 23.11.2022).

5.Мойсейчук І. Образ українських козаків у картинах художника М. Самокиша. *Сіверщина в історії України*. 2019. № 12. С. 416–418.

6.Середа Н. Мотиви козацтва у мистецтві першої половини ХІХ ст. *Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва*. 2018. 238 с.

7.Скарби Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Альбом. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. 63 с.

Ліпінський Денис,

студент

Поліського національного університету

Науковий керівник:

к. іст. н., доцент Махорін Г. Л.

ВОЛОДИМИР ФІНН – ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-БОТАНІК

Володимир Вільгельмович Фінн – видатний учений-ботанік, доктор біологічних наук, професор. Народився 1 травня 1878 року у Києві. Його батько, Вільгельм Адольфович Фінн, був лікарем, мав титул колезького радника і особистого громадянина. Мати – Олена Олексіївна Фінн, донька заможного купця. Родина в Києві мала свій дерев'яний будинок, який придбали одразу по приїзді до Києва. Володимир Фінн спочатку закінчив 1896 року 3-тю київську гімназію, а затим 1901 року – природничий відділ фізико-математичного факультету Київського університету Св. Володимира. Ще студентом на останньому курсі вже почав працювати асистентом на кафедрі морфології і систематики рослин під керівництвом Сергія Гавриловича Навашина, видатного ученого-ботаніка, цитолога, ембріолога, академіка Академії наук СРСР. Як згадує у автобіографії В.В. Фінн, його «19 березня 1902 року залишили при університеті для підготовки до професорської діяльності. З 1 жовтня 1903 року обрано і затверджено на посаді асистента по кафедрі морфології та систематики рослин».

З 1903 року він був за сумісництвом хранителем ботанічного саду Київського університету. Також за сумісництвом з 1906 року викладав

ботаніку на Київських вечірніх вищих жіночих курсах і в Ново-Олександрійському інституті сільського господарства і лісу, де проводив літні заняття із систематики рослин. Як сам зазначав В.В. Фінн, до 1910 року він був флористом, а потім зосередився на проблемах порівняльної ембріології квіткових рослин.

З 1 червня по 1 серпня 1910 року перебував у науковому відрядженні у Німеччині, Франції, Бельгії, Швейцарії. Наступне закордонне відрядження проходило у Німеччині і Швеції з 1 червня по 1 серпня 1914 року. Під час цих відряджень В.В. Фінн ознайомлювався з досвідом викладання і облаштування ботанічних садів і музеїв. 1 січня 1915 року В.В. Фінна перевели на посаду старшого асистента кафедри морфології і систематики рослин.

З початку 1920 року був активним організатором триместру для навчання народних мас при Київському університеті та Київському робітничо-селянському університеті і входив до складу правління, був завідувачем циклу та викладачем біології. Паралельно читав лекції робітникам заводів, єврейським учителям і викладав на різних учительських курсах. Був учасником першої у Києві наради з реформи вищої школи. 1921 року рада фізико-математичного відділення Київських педагогічних курсів надала В.В. Фінну право самостійного викладання у вищій школі ботаніки на основі відгуку комісії спеціалістів у складі академіка А.Н. Фоміна, професора Н.П. Холодного і професора П.А. Левитського про друковані наукові праці і пробну лекцію В.В. Фінна. 1 жовтня 1920 року його затверджено самостійним викладачем ботаніки на посаді доцента Київського університету і, за сумісництвом, в Київському інституті народного господарства. З 1921 по 1926 рр. викладав на робітничих факультетах політехнічного і сільськогосподарського інститутів, де був також головою предметних комісій природознавства. 1923 року В.В. Фінна затвердили у званні дійсного члена Київської ботанічної дослідницької кафедри.

1924 року В.В. Фінн став деканом біологічного факультету Київського університету. З 1 жовтня 1927 року його затвердили на посаді штатного

професора. У 1922 – 1930 рр. Володимир Фінн за сумісництвом працював на посаді професора кафедри ботаніки Київського сільськогосподарського інституту. З 1926 по 1928 рр. був головою біолого-географічної предметної комісії Київського інституту народної освіти.

В.В. Фінн 22 травня 1929 року захистив на англійській мові докторську дисертацію: «Male cells in Angiosperms. Spermato-genesis and fertilization in *Asclepias Cornuti*» і став доктором ботаніки. З 1 жовтня 1930 року – професор, завідувач кафедри ботаніки Київського інституту професійної освіти (колишньому університеті Св. Володимира, який повернув свій статус 1933 року). Організував при цьому навчальному закладі ботанічний музей. 13 травня 1934 року (згідно протоколу кваліфікаційної комісії Наркомосу УРСР №14) його затвердили вченому званні професора.

З 9 травня 1935 по 1936 рр. знову був деканом біологічного факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка. 16 грудня 1935 року отримав звання «Заслужений діяч науки УРСР». 14 серпня 1936 року В.В. Фінн затвердили у вченому ступені доктора біологічних наук без захисту дисертації (протокол Президії Української академії наук №27). За сумісництвом з 1936 по 1941 рр. був директором Науково-дослідного інституту біології при Київському державному університеті. З 25 січня 1938 по 1 вересня 1941 року учений займав посаду професора і завідувача кафедри вищих рослин Київського державного університету.

В 1941 році В.В. Фінн тимчасово був директором Ботанічного саду Київського державного університету. Протягом тривалого часу входив до складу Вченої Ради Інституту ботаніки Української Академії наук. Володимир Вільгельмович Фінн став засновником наукової школи ботаніків. Серед його послідовників – Д.К. Зеров, Є.М. Кондратюк О.В. Топачевська, М.О. Троїцький, які пов'язані з історією Житомирщиною і Поліського національного університету. В.В. Фінн – автор 43 наукових праць, написаних і виданих англійською, німецькою, українською і російською мовами. Вільно володів також французькою мовою.

Як згадувалося вище, В.В. Фінн у Житомирі працював з 1942 року – спочатку викладачем ботаніки вищої агрошколи, а з січня 1944, за конкурсом його обрано завідувачем кафедри ботаніки Житомирського сільськогосподарського інституту. У Житомирі мешкав разом з дружиною Вітт Генрієтою Карлівною спочатку у будинку по вулиці Провіантській, 6-а, згодом – у квартирі при сільськогосподарському інституті. Його дружина була донькою київського землеміра Карла Фердинандовича Вітта і його дружини Кароліни. В.В. Фінн працював у навчальному закладі до виходу на пенсію 1 вересня 1951 року.

Професор В.В. Фінн належить до галереї українських ботаніків, учнів і послідовників видатного вченого С.Г. Навашина з широким науковим кругозором, світоглядом й обізнаністю, який захоплював студентів своїми змістовними лекціями. Для нього була характерна висока духовність, щирість і педагогічна майстерність. Він був взірцем моральності для студентів і співробітників й прикладом для наслідування в професійному самовдосконаленні, який залишив гідну пам'ять про себе завдяки таланту та натхненній праці на благо народу України. Наукові праці Володимира Васильовича і нині відіграють визначальну роль у розвитку ботаніки і складають золотий фонд вітчизняної науки. Помер В.В. Фінн 13 жовтня 1957 р. на 80-му році життя в м. Житомир і похований на міському кладовищі.

Кушнір Марія

студентка факультету менеджменту та економіки

Поліського національного університету

Науковий керівник:

кандидат історичних наук

С. Д. Марченко

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ДИСИДЕНТІВ

Постановка питання. Дисиденти – це покоління радянської та української національної інтелігенції, яке вийшло на історичну арену в часи

тимчасової лібералізації комуністично-більшовицького тоталітарного режиму та хрущовської «відлиги» (з др. пол. 1950-х рр.). Починаючи з 1960 року вони проводили свою активну діяльність і зайняли особливе місце в сфері культури та політики в СРСР [1]. Оскільки основною метою цього угруповання був захист культури, свободи творчості та мови, це стало гострим питанням для влади. Розуміючи їх вплив на суспільство, керівники СРСР прийняли рішення викреслити їх з історії та життя.

Виклад основного матеріалу. Вони ідентифікували себе «Вільними», що давало їм стільки сміливості та віри у свої спільні прагнення. Найяскравішими представниками були: письменники Іван Драч, Микола Вінграновський, Ліна Костенко, Євген Гуцало, художники Алла Горська, Віктор Зарецький, Юрій Ілленко [1], Був серед них і Василь Симоненко, який «вразив читача не вишуканим мереживом слів, а осяянням краси власної душі, справжністю почуттів, інтелектуальною високістю і молодечим завзяттям» [2].

Аналізуючи за джерелами їх опір, відвертість та світогляд, постає бажання вклонитися низько кожному за те, що вони відважилися збиратися, обговорювати та висвітлювати проблеми шовінізму, тоталітаризму та відкритості культури в умовах панівної ідеології.

12 січня 1972 року почали проводитися владою СРСР репресивні заходи щодо дисидентів. Радянська влада позбавила волі значну кількість представників українського дисидентства протягом двох днів. Арештованих звинувачували в «антирадянській агітації і пропаганді» та засуджували на максимальний термін ув'язнення. Серед ухвалених вироків переважали 7 років ув'язнення в таборах суворого режиму та 5 років заслання [4].

Саме тому 12 січня весь світ відзначає День українських політв'язнів. Це пам'ять про хвилю репресій радянського режиму, це шана тим, хто зазнав цих репресій, це підтримка нинішніх політв'язнів-українців з вимогою їх звільнення. Саме ця дата була обрана в 1975 році В'ячеславом Чорноволом,

який перебуваючи у мордовських таборах, не зрікався своїх поглядів і закликав до опору репресіям радянського режиму [3].

У 1976 році була створена Українська Гельсінська група, яка вдалася до розгляду скарг потерпілих, до збору доказів порушення прав людини в УРСР, до оприлюднення результатів своєї діяльності в «підпільних» бюлетенях, а також багато зробила у справі інформування української і міжнародної громадськості про ці злочини [4].

У 2012 році було відкрито в Києві музей «Шістдесятництва». Основу колекції музею склали приватні зібрання українських шістдесятників – дисидентів. У ній представлено мистецькі твори талановитих і самобутніх художників – понад 600 одиниць, зразки самвидаву – до 3000 одиниць, тематична бібліотека (українські та зарубіжні видання) – 6000 одиниць, рукописи, унікальні фотографії та документи [5].

Минулого року Хмельницька обласна бібліотека була залучена до проведення Національної конференції, присвяченої найбільшій репресивній акції «Блок», що мала на меті знищення дисидентів після Другої світової війни.

У заході взяли участь безпосередні свідки подій, дисиденти та їхні нащадки, а також сучасні історики, дослідники українського національного спротиву, представники різних громадських організацій не лише з України, але й з США та Канади [3].

Висновок. Всі ці різні, але об'єднані однією метою «Вільні» люди, змогли постати блискучою кагортою талановитих особистостей. Ці творчі люди підтримували етично-моральний спротив високою культурою та генеруванням нових ідей, що стало суперником примітивізму та заідеологізованості. Вони завжди ставили на перше місце гарант демократичної української державності та свободи, що відгукнулося людям різних поглядів та національностей, бачучи правду серед темряви. Своєю діяльністю дисиденти започаткували нове українське національне

відродження, похитнувши заідеологізовану систему офіційної радянської культури.

Дисиденти піддавалися критиці, репресіям, їх праці зацензурювали та забороняли. Але зникали старі дисиденти, а з'являлися нові. Вони не лише пробуджували національну самосвідомість українських громадян, вони поширювали інформацію про тогочасну Україну за кордон, а також донесли її до прийдешніх поколінь [6]. Поширення об'єктивних наративів у просторі і часі стало визначальною місією українських дисидентів. Вони зробили неоціненний внесок в історію української культури, в історію української держави. Пам'ять про кожного була і є вічна.

Список використаних джерел:

1. «Дисиденти» та їхній внесок у розвиток культури. URL: <https://studies.in.ua/shpora-culture/582-55-shstdesyatniki-ta-yihny-vnesok-u-rozvitok-kulturi.html>
2. Шістдесятництво. URL: <https://ukrlit.net/method/528.html>
3. Міцні паростки вільної України. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/12/dysydeny-shistdesyatnyky-miczni-parostky-vilnoyi-ukrayiny-j-vorogy-kryvavogo-srsr/>
4. День вшанування пам'яті українських політв'язнів. URL: <https://pervozvanivka.silrada.org/12-sichnya-den-vshanuvannya-pamyati-ukrayinskyh-politvyazniv/>
5. Музей шістдесятництва. URL: https://kyivcity.gov.ua/kultura_sport__dozvillia/muzei/muzei_shistdesiatnytstva/
6. Покоління інтелігенції. URL: <https://studfile.net/preview/10085939/page:6/>

Лобанова Наталія

студентка

факультету права, публічного

управління та національної безпеки

Поліського національного університету

к.філос.н., доцент Шевчук С.Ф.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ЮРИСТА

Донедавна домінувала думка, що емоції та інтелект протистоять одне одному, а їх взаємний вплив є неможливим. Ще й сьогодні побутує уявлення, що саме емоції негативно впливають на раціональне мислення. Спробуємо спростувати поширене уявлення і показати, що насправді емоції відіграють велику роль у прийнятті обдуманих, логічно коректних та виважених рішень.

Пітер Селовей та Джон Майер ввели поняття «емоційний інтелект» у теорію та практику соціальної психології лише у ХХ-му столітті [2]. Ці вчені стверджують, що саме емоції допомогли людині пристосовуватися до різноманітних загрозливих обставин та середовищ у процесі еволюції, впливаючи на нашу реакцію у небезпечних ситуаціях, вони сприяли виживанню людства як виду.

Психологами було описано поняття емоційного інтелекту і виділено наступні чотири напрямки його дослідження:

- оцінка та вираження емоцій;
- знання про емоції;
- керування емоціями;
- прийняття рішень на основі емоцій [2].

«Емоційний інтелект» це назва книги, написаної у 1996 році психологом Деніелем Гоулманом, яка стала поштовхом для популярності та детального вивчення цієї теми. Автор визначає емоційний інтелект як здатність розуміти, оцінювати і точно виражати свої та чужі емоції, наміри, бажання та почуття, вміти дати раду емоціям, керувати ними і впливати як на свою поведінку, так

і на поведінку інших людей [4, с.152]. Тож вираження емоцій так, щоб це відповідало початковому задуму – є основою емоційного інтелекту.

Під час вирішення задач, прагнучи досягнути певних цілей, ми використовуємо дві здатності нашої свідомості – раціональну (за допомогою якої думаємо) та емоційну (завдяки якій відчуваємо) [1]. Щоб приймати оптимально правильні рішення в екстремальних ситуаціях, коли немає часу на довгі обмірковування, на детальні аналітичні роздуми, потрібно тримати раціональне і емоційне мислення у відносній рівновазі.

В англійській мові для позначення емоційного інтелекту за аналогією з IQ використовується аббревіатура EQ – «emotional quotient», або «емоційний коефіцієнт», а також скорочення – EI «emotional intelligence» [6].

Від емоційного інтелекту залежить, як добре людина може розуміти почуття і ставити себе на місце, чи здатна використовувати власні емоції для вирішення різних завдань. Емоційний коефіцієнт визначається вмінням працювати в команді, взаємодіяти з іншими людьми.

Декан факультету юриспруденції Гарварда Ервін Грізвольд дуже влучно висловився з цього приводу: «Багато юристів, здається, так і не усвідомлюють, що вони мають справу з людьми, а не просто з безособовим правом» [3]. А й справді, клієнти або колеги мають не тільки різні переконання, відмінні від наших, а й по-різному реагують на проблему, цілком можливо, що це буде й імпульсивна поведінка. І не дивно, адже вони всі звичайні люди, що пропускають усі ситуації через призму суб'єктивного сприйняття так само, як і ми, тому важливо вдосконалювати емоційний інтелект, щоб завжди миттєво та врівноважено приймати рішення – це ключовий фактор усіх професій, які пов'язані з психологічною сферою, зокрема юриспруденції.

Переговори, консультації і будь-яка юридична діяльність базується на навичках спілкування, впливу та переконання. Педагогічна та психологічна література, спираючись на аналіз, стверджує, що емоційний інтелект є однією з основних складових юридичної кар'єри. Вчені-психологи, спираючись на різноманітні психологічні дослідження, звертають увагу саме на рівень

розвитку емоційного інтелекту, адже чим він вищий, тим краще людина здатна активно та ефективно взаємодіяти з іншими. Наприклад, дослідження українських вчених стосуються таких питань, як: діагностика емоційного інтелекту, розвиток емоційної стабільності у працівників поліції, формування емоційної свідомості у майбутніх психологів та юристів [4, с.153].

Самодисципліна, самосвідомість, емпатія, самомотивація – є складовими емоційного інтелекту, вони представлені різними компетенціями: вміння адаптуватися, управляти складними ситуаціями, пізнавати свою особистість тощо.

Майбутні юристи повинні вчитися контролювати власні емоції, але з цим, звісно, виникають деякі складності у процесі регулюванні емоційного стану. Зокрема це пов'язано з недостатнім розумінням особистих хвилювань, що заважає адекватно оцінювати свою поведінку, вчинки та дії соціуму. Емоції становлять основу діяльності юриста, професія вимагає прийняття раціональних рішень за максимально короткий проміжок часу у доволі незвичайних ситуаціях.

Є велика потреба у спеціалісті, який схильний до критичного мислення, раціональної оцінки проблеми, до якої може знайти творчий підхід. Через це й підвищуються вимоги до психологічної характеристики юриста і його емоційно-психологічної готовності. Тож у сучасних реаліях емоційний інтелект є так само важливим, як і розумовий. Розвиток емоційного інтелекту в юриста забезпечує ефективну комунікацію, для якої він здатен самостійно, на інтуїтивному рівні, підібрати потрібну форму спілкування. Потрібно вміти швидко зчитувати усі невербальні знаки клієнта, також враховувати його вік, стать, темперамент, релігійні та політичні погляди тощо.

Емоційний інтелект розвивається в процесі постійної комунікативної практики. Люди будуть звертатися до фахівця, з яким спілкування базується на легких дружніх відносинах, тобто, у якого високий рівень емоційного інтелекту. Таким чином виникає більше довіри до юриста, який створює

невимушену спокійну атмосферу. Як правило, це призведе до розширення клієнтської бази та подальшого успіху у професії [5, с.87].

Юрист у процесі професійного спілкування користується сукупністю різних комунікативних засобів, оснований на психологічних техніках: аналіз вербальної і невербальної, психоемоційної, соціально-культурної та іншої поведінки.

Неможливо судити живих людей, якщо не спиратися на їх психологію та емоційний стан, тому фахівець повинен вміти розбиратися та аналізувати душевні хвилювання людей. Якщо діяти, не враховуючи психологічних особливостей людини і чинників, що спричинили її поведінку, то прийняти раціонально правильне рішення не вийде.

Обізнаність у психологічній сфері є складовою частиною для ефективної правової діяльності юриста. Вміння спостерігати допомагає правильно трактувати поведінку людей, їх психологічну природу. Це дає змогу виявити насамперед ті чи інші риси поведінки, які можуть бути притаманні, наприклад, суспільно небезпечним особам. [5, с.20]

Отже, проблемою прийняття нерациональних рішень є не емоції, а невміння ними користуватися задля досягнення певних цілей. Фахівець у галузях, пов'язаних із психологічною сферою, зобов'язаний розвивати емоційний інтелект, адже він відіграє важливу роль у професійному становленні юристів. Юридична діяльність має спиратись на сформовану емоційну готовність до неї. Формування емоційного інтелекту, адаптивного досвіду керування власними емоціями у майбутніх юристів повинно поєднуватися з розумом, швидкими реакціями щодо прийняття рішень під час стресових ситуацій.

Список використаних джерел

1. «Емоційний інтелект» Деніел Гоулман: короткий зміст книги. *Elegance and Beauty*. URL: <https://eab.com.ua/emociinii-intelekt-deniel-goylman-korotkii-zmist-kni>.

2. Смоляр Л. Що таке емоційний інтелект, і як він впливає на життя. *Українська Правда. Життя.* URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/10/15/226957/>.
3. Строчай Д. Юрист майбутнього: PRO soft skill – як інструмент розвитку професійності правника. *Pravokator.* URL: <https://pravokator.club/news/yuryst-majbutnogo-pro-soft-skill-yak-instrument-rozvytku-profesijnosti-pravnyka/>.
4. Харченко І. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх юристів. *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького: Педагогічні науки.* 2021. № 1. С. 151–156.
5. Черновський О. К., Меленко О. В., Гриндей Л. М. Професійне мислення як фактор становлення сучасного правника: навчальний посібник. Чернівці : Технодрук, 2021. 220 с.
6. Що таке емоційний інтелект, для чого він потрібен і як його розвинути в собі. *Агрокебети.* URL: <https://blog.agrokebety.com/chto-takoye-emotsionalnyy-intellekt>.

Сидорчук Артем,
студент II курсу
Економіко-правового відділення
ВСП «Житомирський торговельно-
економічний фаховий коледж
ДТЕУ»
Науковий керівник:
к.і.н. Панченко В.С.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Актуальність дослідження. Сучасне російсько-українське протистояння, яке почалося в момент фактичного та формального розпаду СРСР у 1991 році і триває по теперішній час, пов'язане з історичним прагненням України до державної незалежності та намаганнями росії

відновити втрачений імперський статус і світову гегемонію. Воно є продовженням цивілізаційного протистояння між Україною та росією, що має багатовікову історію.

Мета розвідки – з'ясувати витoki російсько-українського протистояння, аналізуючи історію попередніх взаємин між народами.

Виклад основних результатів. Основними передумовами російсько-українського протистояння, яке переросло у збройну агресію росії проти України у 2014 р., є системна криза російської державності. Вона виливається у намагання сучасних російських політичних еліт відновити колишню імперію (російську, радянську), контролювати частину світу, забезпечити собі світову гегемонію, якої російський центр позбувся внаслідок розпаду СРСР та економічного занепаду [4]. Однак корені протистояння лежать набагато глибше.

У хронології українсько-російських відносин можна виокремити наступні переломні етапи:

- *Етап I. 882-1132 рр.* Східноєвропейська держава з центром у Києві, яка впродовж IX—XIII ст. об'єднала під владою київських князів не тільки східнослов'янські, але й балтські та фіно-угорські племена. У часи найбільшої могутності охоплювала територію від Балтійського до Чорного моря, між верхів'ями Вісли та середньою Волгою. У період розквіту правителі Русі приєднали теперішні російські землі та сприяли їх економічному та культурному розвитку.

- *Етап II. 1132-1480-х рр.* У період феодальної роздробленості оформилися незалежні княжіння зокрема і в північноруських землях (Володимиро-Суздальське, Новгородське, Московське та інші). У цей час – 12 березня 1169 р. – війська коаліції на чолі з Володимиро-Суздальським князем Андрієм Боголюбським захопили, пограбували і сплюндрували Київ, що окремі дослідники вважають першою російсько-українською війною [5, с. 317].

- *Етап III. 1654-1917-х рр.* Згідно українсько-російського договору 1654 року Україна потрапила під протекторат Московського царства, яке розгорнуло наступ на позиції незалежної української держави аж до перетворення її на колонію. Впродовж другої половини XVII - XVIII ст. відбулося кілька російсько-українських війн. Московському царству намагалися протистояти І. Виговський, І. Мазепа та інші гетьмани і козацькі ватажки. Проте наслідком тривалої боротьби стала ліквідація Гетьманщини, зруйнування Запорозької Січі, скасування козацького стану, русифікація української еліти та знищення української державності [1, с. 31], [2].

- *Етап IV. 1917-1921 рр.* Відносини УНР з Російською республікою та радянською Росією. 17 грудня 2022 р. виповнилося 105 років від початку боротьби українців з більшовицькою агресією. Фактично це була перша російсько-українська війна у XX ст. Уряду УНР довелося протистояти як інформаційній, так і військовій агресії більшовицької росії. Тогочасні оборонці України, бійці-добровольці, даючи відсіч більшовицькому наступу, допомогли попередити знищення вітчизняної державності та національної ідеї.

- *Етап V. 1922-1991х рр.* Період радянсько-російської окупації України (перебування у складі СРСР). Радянська влада цілеспрямовано разом із іншими знищувала і український народ. Переконливим доказом цієї тези є статистика взаємин двох «братніх» народів. Приміром, у часи червоного терору 1919-1921 рр. жорстоко вбито близько 100 тис. українців, що не хотіли коритись окупаційній владі. Сталінські репресії у 1920-1930-ті рр. обійшли Україну 800 000 чол. розстріляними і ще 18 млн. засуджених. Спровоковані владою голод 1921-1923, голодомор 1932-1933, 1946-1947 рр. спричинили загибель близько 9 млн. українців! В'язнями ГУЛАГу станом на 1954 р. були: 493 705 українців, тобто кожен п'ятий від загального числа! Не мало життів забрали участь у штрафних батальйонах - 143 тис. чол. та 300 тис. чорносвітників; радянські репресії після війни на Західній Україні – ще 500 тис. чол., депортація із Криму – 230 тис. чол. [6, с. 156-158].

- *Eman VI. 1991-2022 pp.* Після розпаду СРСР Україна посіла у російській агресивній стратегії ключове місце. Сам факт існування незалежної Української держави заперечує імперський статус росії. Без повного політичного та економічного підпорядкування України успішне продовження агресивного зовнішнього курсу та реанімація СРСР для росії є неможливими, відтак збройна агресія проти України була лише питанням часу.

Починаючи з 2004 р., Україна повною мірою відчула на собі дію комплексу усіх можливих способів тиску, що дістав назву «гібридна війна». Росія розгорнула наступ на усіх можливих напрямках, а найважливішим полем боротьби став інформаційний простір. Понад усе кремль прагнув завадити зближенню України з ЄС і НАТО, оскільки воно поставило б хрест на ідеї реанімації СРСР.

Кризовим моментом в українсько-російських відносинах став конфлікт навколо острова Тузла. Його спричинило спорудження РФ дамби в Керченській протоці у 2003 р., яка простягалася від Таманського півострова аж до острова Тузла. За висновками аналітиків, такі дії кремля мали на меті тиск на Україну задля делімітації кордону в Керченській протоці та Азовському морі [7, с. 305].

Наступним кроком кремля стала анексія Криму та Війна на сході України, яка розпочалася із вторгнення російських загонів у квітні 2014 р. на територію українського Донбасу та нелегітимного проголошення там «державних суверенітетів» ДНР і ЛНР. Цей конфлікт став складовою російської збройної агресії проти України. Хоча за масштабом він був локальним, оскільки охопив частину Донецької і частину Луганської областей України, проте за характером був міжнародним [3, с. 30].

Російське повномасштабне воєнне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. стало частиною російсько-української війни, розв'язаної Росією 2014 року. Незважаючи на поширення Росією в інформаційному просторі нарративу про «визвольну місію», у ЗМІ та документах діяльність кремля оцінюється як

агресія РФ проти України, яка була засуджена Генеральною асамблеєю ООН у резолюції від 2 березня 2022 р. [4].

Висновки. У ході дослідження встановлено, що багатовікові російсько-українські відносини протягом всього часу було позначені конфліктністю, агресивністю і жорстокістю із боку нашого сусіда. Виною цьому різна ментальність, різні культури та походження обох народів, одвічна боротьба Сходу і Заходу у політико-культурній сфері.

Список використаних джерел:

1. Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII—XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. *Український історичний журнал*. 1997. № 1. С. 22-43.

2. Матях В. Українсько-російські відносини другої половини XVII-XVIII ст. (стан дослідження проблеми у вітчизняній історіографії). *Український історичний журнал*. 2004. №1. С. 81-89.

3. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2014. №5-6. С. 27-30.

4. Сіваченко Є. Витоки російсько-українського протистояння: Україна vs РФ (2014-2022). URL: <https://horodok.city/articles/232704/vitoki-rosijsko-ukrainskogo-protistoyannya-ukraina-rf-2014-2022> (дата звернення: 08.12.2022).

5. Соловей А. Українсько-російські відносини та мовна політика в Україні: історіографічний погляд. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 39. С. 317-323.

6. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. К.: ВЦ «Академія», 2016. 256 с.

7. Україна і Росія: хроніка взаємин 1991-2003 рр. / За заг. ред. В.М. Соколов. Одеса: Астропринт, 2004. 310 с.